

מחשבות על מדינת ליבה והזדהות יהודית: הקשרים, תהליכים, תשואות, השלכות

סרג'ו דלה-פרגולה

תקציר

תשומת הלב הגוברת כלפי תיירות חינוכית של יהודים, לרבות למדינת ישראל, קוראת לבחינה מחדש של הקשר בין ישראל, המוגדרת כאן כמדינת הליבה של העמיות היהודית, לבין תחושת ההזדהות עם אותה עמיות יהודית. במאמר נסקרים מספר מושגי יסוד ותהליכים מרכזיים בהזדהות היהודית בימינו, כולל השוואות בין ישראל וארצות הברית. נבדקים תהליך היווצרות ההזדהות היהודית ומהותה, והכלים המשתתפים בגיבושה ובהשתמרותה. מתוארים הגורמים הפנימיים והחיצוניים, המשתנים המתווכים והממדים השונים של משתנה היעד (ההזדהות היהודית) והשלכותיו. נבחן התפקיד של חיזוק הקשר של יחידים עם מדינת ליבתם (ישראל) ונמנות אופציות ההזדהות היהודית האחרות הקיימות במהלך מחזור החיים. מוצג דגם כולל של תהליכי היצירה וההשתמרות של ההזדהות היהודית, תוך הגדרת התפקיד של תיירות חינוכית והציפיות ממנה. כמו כן, עולות הערות על בחירת אוכלוסיית היעד לתכנית של תיירות חינוכית לאור המורכבות הגוברת בהגדרת "מיהו יהודי" בשנים האחרונות. ההמשגה וההקשרים המובאים כאן מוצעים כמחקר נוסף, לשיח הציבורי ולתכנון של מפעלי תיירות חינוכית קיימים ואחרים שעוד יקומו.

מילות מפתח: מדינת ליבה, עמיות, הזדהות יהודית, תיירות חינוכית, הזדמנויות מצטברות.

פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים

sergioa@huji.ac.il

מבוא

סוגיית ההשפעה של תכניות תיירות חינוכית המכוונות לחזק את הזהות היהודית, בעיקר בקרב צעירים, זוכה לאחרונה לתשומת לב הולכת וגדלה, תוך מתן ביטוי להנחות, דעות וגישות מחקר שונות, ואף ממצאים שונים לגבי השפעותיהן של תכניות אלה. הדבר אמור במיוחד לגבי התכניות המטפחות את תחושת ההזדהות הקבוצתית באמצעות שהות של צעירים יהודים במשך מספר ימים בישראל והיחשפותם לחוויה הישראלית ולמפגשים עם צעירים ישראלים, דוגמת מפעל "תגלית" (Birthright Israel) (Saxe et al., 2004; Berger, Jacobson & Waxman, 2007; Cohen, 2014; Kelner, 2010; Graham, 2014; Cohen & Kopelowitz, 2014).

במאמר יובאו מספר מושגי יסוד הנראים רלוונטיים לפיתוח שיח בהיר וקוהרנטי אודות השפעותיה של התיירות החינוכית במרחב היהודי. הנושא הוא בעל משמעות תכנית ותכנונית רחבה, מלבד היבטיו המחקריים הכוללניים וההשוואתיים. אולם לעתים דומה כי הדיון הממוקד באופנות אחת, מוצלחת ודומיננטית ככל שתהיה, כמפעל "תגלית", אינו קשוב דיו לעובדה שהתופעה הנדונה הינה חלק מתוך מכלול רחב יותר של גורמים ותהליכים המשתתפים בגיבוש ההזדהות היהודית. כאן, על מנת לספק הקשר לדיון הכולל על תיירות חינוכית, לאחר אזכור של מספר מושגי יסוד בחקר ההזדהות היהודית, ייסקרו מספר מאפיינים אמפיריים של הזדהות יהודית בימינו תוך השוואת הממצאים בשתי האוכלוסיות היהודיות הגדולות בעולם, בישראל ובארצות הברית. בהמשך יוצגו דגמים להתבוננות כוללת של תהליכי היצירה וההשתמרות של הזדהות יהודית, תוך ציון תפקידה המתווך של התיירות החינוכית. לבסוף יובאו הערות על בחירת אוכלוסיית היעד לפעילות מעין זו בהתחשב בשינויי גבולות ההגדרה של "מיהו יהודי" בעשורים האחרונים.

בשנים האחרונות גדלו משמעותית היקפי המשתתפים בתכניות כגון "תגלית". זוהי תכנית חדשנית המושכת משתתפים רבים, אולם תכניות כאלה פעלו שנים רבות קודם לכן, אם כי במתכונות מעט שונות לעומת אלה המושכות כיום את מרב תשומת הלב. למשל, לעומת התכנית המובילה של "תגלית", בעבר הופעלה בהצלחה רבה תכנית "תפוז", המיועדת לצעירים מאמריקה הלטינית. שנים רבות קודם, מחנות הקיץ של הסוכנות היהודית משכו לארץ אלפי צעירים לפרקי זמן של חודש ימים והעניקו להם תכנית מגוונת של טיולים, עבודה בהתנדבות, דיונים בנושאי אקטואליה בהשתתפות דמויות בכירות מהממשל ומהאקדמיה, והווי תרבותי וחברתי. בעוד שתכניות התיירות החינוכית דאז מומנו בחלקן לפחות על-ידי המשתתפים, מה שמאפיין את התכניות המקבילות של היום הוא מימון מקרנות שהוקמו על-ידי נדבנים חשובים מחו"ל בשיתוף עם ממשלת ישראל.

מעל לכל התרחב מאוד לאחרונה היקפו של השיח הציבורי והאקדמי אודות תכניות סוציאליזציה אלה והשלכותיהן (Saxe & Saxe et al., 2004; Sasson et al., 2011; Cohen, 2009; Waxman, 2008; Chazan, 2008; Saxe et al., 2011). במרכז ההתעניינות עומד הקשר בין ביקור ראשון בישראל, הנתפסת כמולדת ההיסטורית של העם היהודי, לבין השתמרות, טיפוח, או אף יצירה או יצירה מחדש של ההזדהות היהודית ברמת הפרט וברמת הקולקטיב (Lev Ari & Mittelberg, 2008). תכנית "תגלית" רושמת ליכותה השתתפות חסרת תקדים של צעירים יהודים מארצות הברית וממדינות אחרות בביקורים בישראל. בתקופת השהות כאן הם רוכשים, לעתים לראשונה, את מושגי הידע הבסיסיים הקשורים להיסטוריה ולתרבות של עם ישראל, מבקרים

באתרים היסטוריים, רואים נופים מעוררי השראה, מעורבים בחוויות בעלות אופי רוחני, ולא פחות מזה חווים חוויה חברתית הן באמצעות המפגש עם צעירים יהודים אחרים מחו"ל המשתתפים באותה התכנית, הן עם צעירים ישראלים המלווים אותם במסע בארץ. כך נוצרת 'חבילה' המשלבת פן חווייתי עם פן קוגניטיבי, העשויה להוות עוגן לפיתוח הזהות יהודית חיובית להמשך חייהם של הצעירים.

ספרות המחקר בנושא מדגישה הן את מגננוני היצירה ההזדהותית תוך ההשתתפות בתכנית החינוכית, הן ההשפעות המחזקות של התכנית לגבי המשך חייהם של המשתתפים אחרי התכנית ובמרחב היהודי בארצות המוצא שלהם, ברמת הפרט וברמת הקהילה. כמו כן נחקרו ההשפעות של המפגשים בין צעירים מן הארץ ומן התפוצות על המשתתפים הישראלים בתכנית (לב ארי, מיטלברג ובל-קליגלר, 2007). בכל אלה מודגש המפגש החווייתי של קבוצת המשתתפים ושל המשתתף הבודד בתוכה עם ארץ ומדינת הליבה המהווה עוגן פיזי, תרבותי וחברתי למכלול הזהות הקבוצתית של המשתתף בהווה ובעתיד.

בצד התכנית והערכתה, בוצעו גם תחזיות אוכלוסייה האומדות את מספר המשתתפים הפוטנציאליים בתכנית "תגלית" בקרב צעירים יהודים מכל העולם בשנים הבאות (Rebhun & DellaPergola, 2012). אומדנים אלה תלויים במידה רבה מאוד בהגדרת זכאותם של הצעירים, או במילים אחרות בשאלת ההגדרה של "מיהו יהודי". על-פי הגדרות שונות, מספר הזכאים להשתתף אמור להצטמצם או להישאר יציב או אף לגדול. על מהות הגדרות אלה יורחב בהמשך. אולם מהותה של הזהות יהודית הרואה כרלוונטי גם את המרכיב של מדינת ליבה היא סוגיה מרכזית, ובה עיסוקו העיקרי של מאמר זה.

בדיון כאן, במקום המונח "מולדת" (homeland) שלא תמיד מבטא תחושה אמיתית של המשתתפים בתכנית החינוכית, ייעשה שימוש בביטוי "מדינת ליבה" (core country) שהוא מונח תיאורי יותר מאשר ערכי. באופן כללי, ניתן להגדיר מדינת ליבה ככזו הממוקמת באתר גיאוגרפי בעל משמעות לזיכרון הקולקטיבי של קבוצה בעלת שורש דתי או אתני משותף, בין אם היא נמצאת בעיקרה באותו המקום או מפוזרת חלקית או אף ברובה במדינות אחרות, ובין אם הקשר בין תפוצה זו לאותה מדינת ליבה הוא ממשי ומתקיים בפועל או רק סמלי ובעיקר מדומיין (Dror, 2005; DellaPergola, 2011, 2014a). במקרה הנדון כאן עומד למבחן הקשר בין הזיקה למדינת הליבה היהודית לבין תחושת השייכות לאותו הקולקטיב בקרב בני הפזורה היהודית. מחקר מסודר חייב לוודא את דרכי ההתייחסות לאותה מדינה כאל מרכז רוחני, או כאל מקור השראה, ובכל מקרה כאל מקום גיאוגרפי בל משמעות ייחודית, לעומת כל שאר המקומות (לדיון כללי, ראו: Cohen, 1997; Vertovec, 2009), לפני ואחרי הכרה אישית וישירה עם אותו מקום. באשר לנושא ההשפעה, נראה כי רצוי להתייחס למונח חדיש יותר של "עמיות יהודית" (Jewish peoplehood) במקום המונח השגרתי של "עם יהודי" (Jewish people). המונח המעודכן הוא פחות מוגדר ותכניו והקשריו פחות חדים, כמתחייב במציאות תרבותית של ניידות, אקולטורציה, אקלקטיות, ואף התבוללות עמוקה בקרב שכבות נרחבות של האוכלוסייה היהודית בעולם בימינו. המונח "עמיות", באנגלית peoplehood, תואם תרגום לצרפתית במונח peuplitude, נגזרת באותו משקל של המונח négritude, עצם היות האדם שחור, כפי שפותח על-ידי סופרים קאריבים (Césaire, 1997) ואפריקנים (Senghor, 1988), כדי לתאר בראש וראשונה מצב קיומי, יותר מאשר תכונה מוגדרת כלשהי, פיזית או ערכית. מובן, אפוא, שבדיוננו נתייחס לעמיות ביחס לקולקטיב של אנשים

ריאליים, המודעים היטב לשייכותם המשותפת, אם כי רק חלקם כבחירה רצונית וחלקם האחר בתחושה של כפייה – ולא ביחס לקטגוריה בעלת אופי אנליטי בלבד (Brubaker, 2004). מעניין הקשר בין מדינת ישראל כמדינת הליבה של העמיות היהודית, וממדים אחרים של הזדהות עם אותה עמיות היהודית בקרב יהודים, לרבות צעירים, בימינו.

מושגי יסוד בחקר ההזדהות הקולקטיבית של יהודים

היהדות כתופעה היסטורית ובת-זמננו, והזהות היהודית כהתגלמות הקשר בין היחיד לקולקטיב, מהוות מכלול רב-פנים של ביטויים וחוויות בתחום הנורמטיבי, הקוגניטיבי, ההתנהגותי, הרגשי, ההשתתפות ברשתות חברתיות וארגוניות, ובתחומי חיים אחרים (בן רפאל ובן חיים, 2006). יהדות, שהיא במקור מכלול בלתי ניתן להפרדה של לאום ודת, בימינו יכולה להתפרש בעת ובעונה אחת כדת, כהשתייכות אתנית/עדתית, כתרבות, כקהילה מאורגנת, כקבוצה חברתית, כמכלול של זיכרון היסטורי קולקטיבי, משפחתי ואישי, כפולקלור ומנהגי בישול, ועוד. לכן, לפחות מהזווית הניתוחית של מדעי החברה, לא קיים מפתח או מדד יחיד או אחד שיכול ומסוגל לבטא באופן מספק וממצה את כל העוצמה, העומק והמורכבות של המכלול המוגדר כיהדות וכזהות יהודית. מן הצד הקוגניטיבי, האנליטי והאינטלקטואלי, הזדהות יהודית יכולה, ובדרך כלל חייבת להתבטא דרך מגוון של מחשבות, רגשות, חוויות ופעולות שונות הניתנות לצפייה ולמדידה (Herman, 1977; Phillips, 1991), ומעניין לברר מה עומד בבסיס הדבר ובאילו תנאים.

חשוב לציין מלכתחילה כי קשה להשיג הסכמה בקרב הקהל בכלל, ובקרב יודעי דבר וחוקרים מקצועיים בפרט, לגבי מגמות ההזדהות היהודית והשלכותיהן, מכיוון שניתן לצפות ביהודים ולסווג אותם, הן כפרטים והן כקולקטיב, מתוך הנחות יסוד הגדרתיות שונות ואף מנוגדות. השוני בהגדרות המכלול האנושי הרלוונטי מן הסתם גורר תוצאות אמפיריות שונות ופרשנויות סותרות עד מאוד כפי שעוד יצוין בהמשך. כמו כן, שיפוט המגמות הקיימות יכול לנבוע הן מן השיח הפרשני של אליטות אינטלקטואליות, דתיות או חילוניות, הן כתוצר מצטבר של תצפיות מקיפות שהן נטולות פניות, ניטרליות ואובייקטיביות ככל האפשר, כלפי המכלול האנושי המהווה יעד להתייחסות. ככלל, מנקודת מבט השואבת את יסודותיה מהדיסציפלינות של מדעי החברה (Herman, 1970, 1977), אפשר להעריך את הייחודיות התרבותית והאידיאית של קבוצה מוגדרת של בני אדם בכלל, ושל הקולקטיב היהודי בפרט, בהתייחס לארבעה תבחינים עיקריים:

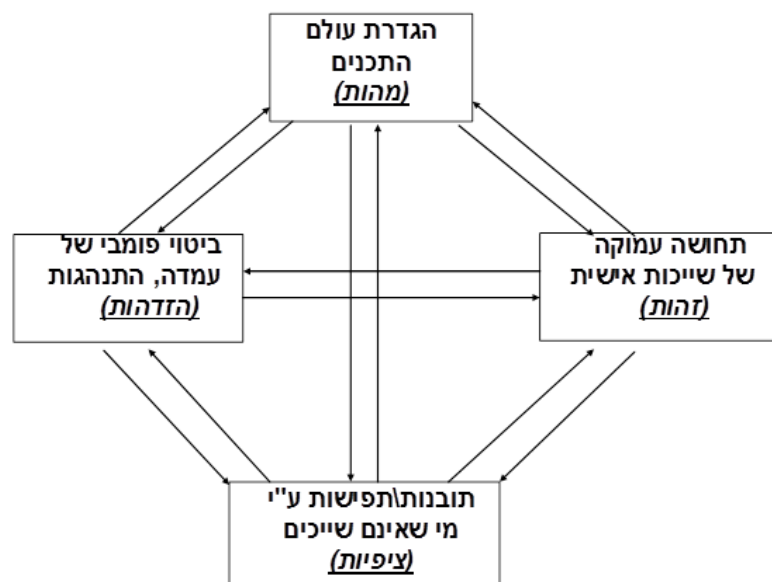
- **זהות:** מושג זה מבטא תחושה עמוקה, פנימית וייחודית לכל פרט של קרבה והשתייכות כלפי קבוצת התייחסות נתונה. זהות קיבוצית כזו, חזקה ורלוונטית כאשר תהיה, היא תופעה אישית לגמרי, שעוגנה ברבדים הפנימיים והעמוקים של מכלול האישיות של היחיד, והיא קשה מאוד לפענוח ולמדידה. ניתן לבטא אותה במלואה אך גם להסתירה בפרטיות או להימנע מלבטא אותה, או לבטא אותה בהטיה. ירידה לסוף תובנת היחיד ולכוונתו האמיתית כלפי זהותו, אפשרית אולי באמצעות שימוש בכלים ניתוחיים וטיפוליים אישיים שאינם בתחום המחקר הנוכחי.
- **הזדהות:** מושג זה מבטא את מכלול הדרכים והאמצעים שבהם ובאמצעותם יחידים מחצינים בפועל את תחושות הזהות שלהם, זאת באמצעות הבעת עמדות וביצוע מעשים מוגדרים אשר ניתנים למדידה. חלק מביטויי עמדה ומעשה אלה יזוהו על-ידי צופים כביטוי של הזדהות מסוימת. מובן מאליו שהדבר אינו אפשרי אלא בסיועו של מושג היסוד הבא.
- **מהות:** מושג זה מבטא את המכלול הספציפי של רעיונות, ערכים, דפוסי התנהגות, סמלים

ומוסדות קהילתיים המייחדים את תרבות הקבוצה הנתונה, שעמם היחיד מזדהה ואשר ביחס אליהם הוא נותן ביטוי חיצוני להזדהותו. הגדרת עולם התכנים שדרכם באה לביטוי ההזדהות אינה מובנת מאליה. היא יכולה לכלול ליבה בלתי תלויה בנסיבות של זמן ומקום, ומרכיבים אחרים המבטאים נסיבות ייחודיות של זמן ושל מקום.

• **ציפיות:** מושג זה מבטא את תפיסתם של אלה שאינם חלק מהקבוצה הנתונה, אך יש להם תובנות כלפי אופייה של הקבוצה וציפיות לגבי מה בני הקבוצה אמורים לחשוב או לעשות. ציפיות אלה מושפעות על-ידי ידע (לעתים חלקי), דעות קדומות, או אף שיקולים אינסטרומנטליים והטיה רבה. אולם השפעתן של ציפיות של אחרים יכולה להיות גדולה לגבי תפיסותיהם והתנהגותם של השייכים בעצמם לקבוצת ההשתייכות הנדונה, ולכן הן הופכות להיות חלק אינטגרלי של מכלול הזהות במובן הרחב.

בין ממדי היסוד השונים הללו של הקשר בין היחיד למסגרות ההתייחסות הקולקטיביות מתקיימים קשרי גומלין מורכבים. כל קשר עשוי לפעול דו-צדדית (איור 1).

איור 1: תבחינים של זהות / הזדהות יהודית

לעתים קרובות בשיח הכללי וגם בספרות המקצועית משתמשים ללא הבחנה במונחים של "זהות" ושל "הזדהות". אולם הכרחי ומועיל להתייחס בנפרד לשני המונחים (Herman, 1977). הממד הפנימי-אישי של הזהות מתניע בדרך כלל את הפרט ומשתקף כצפוי בגילויים חיצוניים של הזדהות. תיתכן גם השפעה סימטרית במידה מסוימת, כאשר תחושות פנימיות, אמונות או רגשות זהות נוצרות או מתפתחות כתוצאה, ולא כסיבה, של דעה גלויה או של פעולה ייחודית של הזדהות. לכן, למרות עוצמת הקשר הקיים בין זהות לבין הזדהות, אין להתייחס לכיוון הסיבתיות ביניהן כאל מובן מאליו, אף שקיים כיוון דומיננטי מזהות להזדהות.

גם הזהות וגם ההזדהות קשורות קשר מובהק עם מכלול וליבת הערכים והנורמות המגדירות את ייחודיות הקבוצה הנתונה ותרבותה – ה"מהות". תכנים אלה יכולים להימצא בכל נקודה על פני הרצף שבין מה שנותר קבוע לאורך זמן וללא הבחנה של מרחב גיאוגרפי, לבין מה

שמשנתנה בהתמדה וייחודי לכל מקום ומקום. מהות משקפת הקשרים היסטוריים וחברתיים שטבעם להשתנות. בנוסף, תכנים ייחודיים שונים עשויים להניע בעוצמה שונה זהויות והזדהויות אישיות בקרב אנשים שונים. לטווח הארוך יותר, ייתכן כי דפוסי ההזדהות בפועל הם שיקבעו אילו תכנים קדומים ימשיכו להיות רלוונטיים, אילו יהפכו למיושנים ובטלים, ואילו תכנים יתווספו למאגר המהות הנורמטיבית של הקבוצה.

בנוסף, האמונות וההתנהגויות של חברי הקבוצה הנתונה נוטות להשפיע על התפיסות, התדמיות, והציפיות הנוצרות אצל אנשים מחוץ לאותה קבוצה. אבל בד בבד, גם האמונות וההתנהגויות הללו, המעוגנות לעתים בתצפיות ולעתים בדעות סטריאוטיפיות, בין אם הן תואמות את המציאות ובין אם לאו, עשויות להשפיע על תובנות ועל תפיסות הנוצרות ומתפתחות בתוך הקבוצה. במילים אחרות, ייתכן שבני הקבוצה יישמו לעצמם דפוסים השאובים מציפיותיהם של אחרים, ויהפכו אותן לחלק ממהותם והזדהותם עם הקבוצה. בהמשך יידונו כמה היבטים של שלושת המושגים הראשונים שנזכרו כאן. ההיבט הרביעי, המדומיין החיצוני, משך תשומת לב מחקרית וציבורית רבה ומשמעותית (החל מ- Lewis, 1969; Adorno & al., 1966; Glock & Stark, 1986), אך לא יטופל כאן.

בעקבות ההנחה, שתמיד רצוי לחזור עליה, שכל פרט ראוי קודם לכל שיכבדו אותו כבן אדם, אחד היסודות לכך הוא ההכרה בזכותו של כל אדם לזהות אישית וקיבוצית משל עצמו. זהות כוללת גם קבלה חופשית של הפרט את עצמו ומכלול תפיסות, רעיונות וערכים המוגדרים כאן באופן כללי כ"תרבות קבוצתית", וגם תחושת קרבה וסולידריות עם אחרים המזדהים עם אותה תרבות, המוגדרת כאן באופן כללי כ"זהות קבוצתית". ברור שלכל פרט יש יותר מאופציית הזדהות אחת, בהתאם לחוויותיו, לרשתות ההשתייכות שלו, לאוריינטציות המצטברות במהלך חייו, ולפיכך בני אדם יכולים לטפח בו-זמנית ריבוי של זהויות קבוצתיות (DellaPergola, 2011). מתוך תהליך השילוב של כל אותן זהויות אפשריות וחופפות, מתגבשים דפוסי הזהות הייחודיים של כל יחיד ויחידה, בצד מערך קדימות שבאמצעותו היחיד או היחידה בוחרים באחת או יותר מבין כל האופציות הרלוונטיות (Erikson, 1950).

זהויות ממלאות תפקיד חשוב בחברה כגורם יוצר ומבטא התלכדות של יחידים בקבוצות שבתוכן מתקיימים קשרי גומלין בין-אישיים ודינמיקה קבוצתית בעלת משמעות, או לפחות קיימת כלפיהן מודעות להשתייכות מוגדרת. המאפיינים המגדירים את אותה שייכות קיבוצית ניתנים להעברה מדור אחד לזה שאחריו. מאפיינים אלה כוללים בין היתר מסורת דתית, נאמנות לאומית, זהות אתנית, שפת אם ועוד. בקרב הרוב המכריע של בני האדם תופסים ארבעה מישורי הזדהות מובחנים מקום נכבד בזהויות האישיות שלהם, מתוך אפשרויות רבות אחרות קיימות:

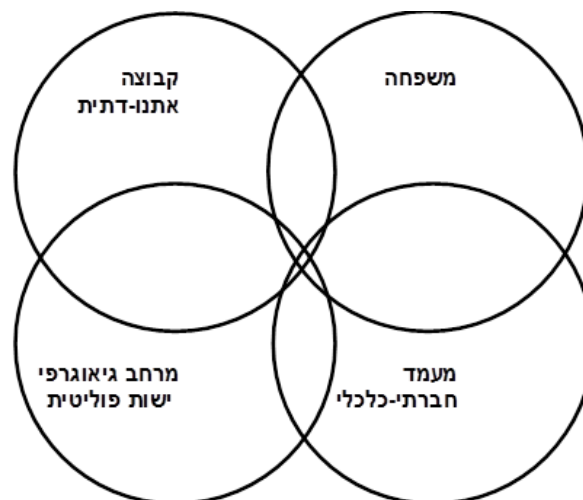
- **קשרים ותפקידים משפחתיים:** אלה מאפיינים בדרך כלל את המערך הראשוני והמוקדם ביותר של אינטראקציות ונאמנויות של הפרט עם סביבתו הקרובה ביותר לאורך כל חייו ואשר אפשר לראותם כאוניברסליים.
- **קבוצה אתנית או דתית:** אופייה ערכי וסימבולי בעיקרו, יוצר בעיקר מכנים משותפים תרבותיים ונורמטיביים ייחודיים, גבולות רעיוניים, שאיפות נעלות, דפוסי עמדה והתנהגות, זיכרונות קולקטיביים ותחושת שותפות גורל, אם כי לעתים יכולה לבוא לביטוי גם ברמת הקרבה במגורים והומוגניות במעמד החברתי.
- **מרחב גאו-פוליטי טריטוריאלי:** ארץ, מדינה או ישות מנהלית מרחבית אחרת המוגדרת

באמצעות שטחה, יוצרות – לפעמים כתוצאה מאילוצים היסטוריים ופוליטיים – קרבת מגורים ושותפות חברתית, כלכלית, לשונית, תרבותית, נאמנות לשלטון וקשרי סולידריות, זכויות וחובות אזרחיות ומשפטיות משותפות.

- **מעמד חברתי-כלכלי:** מתבטא במשאבים חומריים ובהון אנושי או בהתמחויות תעסוקתיות, ומתקבץ במקרים רבים, אך לא בהכרח, גם במקומות מגורים, ואינטרסים חומריים משותפים הקשורים במגוון רחב של נסיבות חיים אינסטרומנטליות אישיות וקולקטיביות, המשקפות את האופציות והאילוצים המיוחדים של כל שכבה ושכבה.

איור 2, בו ניכרת השפעתה של תורת השדות (field theory) (Lewin, 1952), מפשט את מה שהיה נראה טוב יותר בתצוגה תלת-ממדית. האיור מספק תיאור של מיקומו האפשרי של פרט נתון ביחס למעגלי ההזדהות השונים שהוזכרו, שאינם בלעדיים ואינם שוללים זה את קיומו של זה. החפיפה בין מעגל ההזדהות עם המשפחה הגרעינית או המורחבת, עם קבוצת השתייכות אתנית-דתית מסוימת (למשל יהודית), עם תושבות ואף אזרחות לאומית נתונה (למשל בצרפת), ועם שייכות למעמד חברתי-כלכלי מסוים (למשל מקצוע אקדמי), יכולה להיות מלאה, חלקית, או אפסית. אדם יכול להזדהות בעת ובעונה אחת עם היותו בן למשפחה נתונה, או יהודי, או צרפתי, או בן המעמד הבינוני-המקצועי, או רק עם אחת או שתיים מן האופציות הללו, או עם אף לא אחת מארבע האופציות. בהנחה שבן אדם חש קשור באופן אמיתי ומשמעותי ליותר מתחום הזדהות אחד, לא תמיד ניתן להפריד בין הגבולות וההשפעות של כל מעגל הזדהות על משנהו. התחושות כלפי הזהויות השונות הללו יכולות להסתדר כשהן ניצבות בעמדה שווה או במדרג, כאשר אופציה אחת יותר דומיננטית כלפי האחרת. אותם קשרים יכולים להיות קבועים במהלך הזמן, או שעוצמתם, השפעותיהם ההדדיות והמדרג ביניהם יכולים להשתנות במשך הזמן.

איור 2: דוגמאות של מעגלי זהות / הזדהות עיקריים

מתוך DellaPergola (2011)

תהליכים היסטוריים נרחבים כמו חילון, אינדיבידואליזם, או ניידות גיאוגרפית וחברתית-כלכלית נבחנים בהקשר זה לא רק במונחי השלכותיהם על האדם הבודד, אלא גם כלפי קולקטיבים בעלי זהות תרבותית משותפת, יהיו התכנים הספציפיים שלהם אשר יהיו. המתח והתחרות בין הזהויות האפשריות השונות משפיע על הגבולות המובחנים של קבוצה אחת מול אחרות – בין אם נקבעו

מרצון או בכפייה משפטית או אחרת. העלייה והירידה בחשיבותם של מעגלי ההזדהות של היחיד, והשינויים המתמידים בזהויות הקבוצתיות מהווים היבט מהותי בדינמיקה החברתית המפגישה בין תכונות דמוגרפיות, ריבוד חברתי-כלכלי והזדהות תרבותית.

בחקר זהות בכלל, ובחקר הזהות היהודית בפרט הולכת וגדלה החשיבות (והולך וגדל הקושי) שבהערכת התאימות, ההלימה והחפיפה בינה לבין זהויות אחרות (Herman, 1977). לאורך זמן, בדרך כלל אך לא תמיד, התפתחו קשר ישיר והלימה רבה בין היות הפרט יהודי לבין זהותו הישראלית, בעוד שנמצא קשר תחרותי אם לא שלילי, בין הזדהותו של אדם כיהודי לבין הזדהותו הלאומית האחרת. מעניין במיוחד המאמץ לאמת האם קיים ומהו דירוג הזהויות האפשריות השונות, כלומר האם היהודיות מייצגת את הרובד הזהותי העיקרי, הבולט והחשוב ביותר, שאף מכתוב את מאפייני שאר הרבדים, או שהיא מרכיב כפוף בתוך מכלול זהותי המוכתב ונשלט בידי נאמנויות ופרמטרים אחרים. במילים אחרות, זהות אתנית-דתית (יהודית) יכולה להכיל זהויות גיאוגרפיות-אזוריות כתת-זהויות כפופות (למשל ישראלי או אמריקני), או שהיא בעצמה יכולה להפוך לתת-זהות כפופה בתוך זהות לאומית-גיאוגרפית נתונה (למשל ישראלית או אמריקנית). בהתפתחות הזהות הממוקפת, ההבדל בין זהות יהודית-אמריקנית וזהות אמריקנית-יהודית הינו מהותי ביותר ולא צורני בלבד, לפחות ככל שסדר המילים מבטא היררכיה ביניהן.

בדומה, זהות אתנית-דתית (יהודית או אחרת) יכולה להיות הגורם הראשון במעלה המכריע את מעמד היחיד בסולם החברתי-כלכלי, או להצטמצם למאפיין משני ההולם את המעמד החברתי המסוים של היחיד, שהופך לציר ההתייחסות העיקרי בזהותו הכוללת (Waters, 1996; Bozorgmehr, 1992; DellaPergola et al., 1990). ההתפתחויות במרחב התקשורתי-וירטואלי העל-לאומי יכולות ללוות שינוי עמוק באופי ובדירוג ההיררכי של אופציות הזהות הקיימות. למשל, אם בעבר אדם חש שהוא בראש וראשונה יהודי ורק לאחר מכן בעל מקצוע מסוים, כיום, הפרט עשוי לחוש קשר זהותי אמיץ יותר עם עמיתיו למקצוע הפזורים בעולם כולו, ורק במדרגה השנייה עם יהודים אחרים, לרבות אלה החיים בארצו.

באשר להזדהות עם עמיות יהודית, אין להסתפק במושג של מקשה אחת אלא הכרחי לבחון את הרב-ממדיות שבה (הכהן וולף והורנצ'יק, 2014). המרחב הזהותי מוגדר על-ידי רכיבים שונים: רגשי, הכרתי והתנהגותי, ועל-ידי רמות התייחסות ואינטראקציה שונות: אישית, משפחתית, קהילתית, מקומית וגלובלית. במרחב ההזדהותי הכולל המוגדר על-ידי שני צירים אלה, כל יחיד או קבוצה של יחידים עשויים למצוא דרכי ביטוי וסדרי עדיפויות ייחודיים ושונים אלה מאלה. מורכבות ורב-ממדיות זו עשויה ליצור תת-דגמים רבים של זהות מפולחת (segmented identity) (Rumbaut, 1994) או במילים אחרות, של עמיות חלקית (partial peoplehood). חייבים לזכור זאת בכל ניסיון של מדידה וסינתזה של כלל הנושא.

מגמות עיקריות בהזדהות יהודית בימינו

דפוסי הזדהות בסיסיים

בפרק זה יידונו האופנים הממשיים של ביטויי ההזדהות היהודית בימינו, תוך הישענות על תפיסה כללית של תהליכי אקולטורציה שבאה לביטוי בנייתוים שונים במהלך המאה ה-20 והמתארת מעבר מבידוד תרבותי של קבוצה אל שילובה עם קבוצות אחרות (Ruppin, 1913; Eisenstadt, 1954; Gordon, 1964; Berry, 1997; Alba & Nee, 2003; DellaPergola, 1999a). ניתן לבטא אופני הזדהות אלה בשני צירים עיקריים: האחד באמצעות דבקותו של היחיד באמונות, עמדות

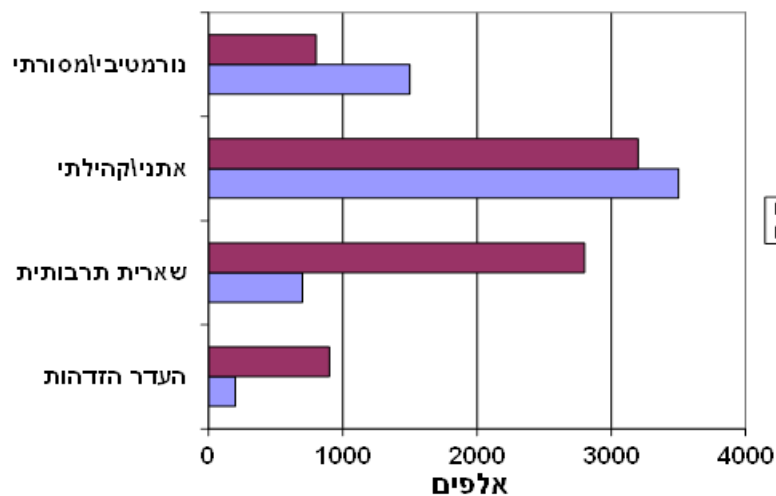
והתנהגויות אישיות התואמות את התרבות הייחודית של הקבוצה, והשני באמצעות השתייכות לקולקטיב או לקהילה או לרשת חברתית של עמיתים לקבוצה (DellaPergola, 1999b, 2011, 2014a). על בסיס סקירה והשוואת מחקרים אמפיריים רבים שהתנהלו במדינות רבות בעולם ניתן להגדיר ולתאר בקצרה את חלופות ההזדהות היהודית העיקריות, הבולטות כדגמי הזדהות יציבים ומשמעותיים, על-ידי דגמים נוספים המסתמנים כיום כמצבי הזדהות יהודית קבוצתית שוליים. אלו הם ארבעת הדפוסים העיקריים העולים מהמחקר:

- **נורמטיבי-מסורתי:** דפוס הזדהות יהודית זה מתבטא בעיקר בהחזקת מכלול של אמונות, נורמות וערכים ייחודיים וכן בקיום עקבי של מצוות ופרקטיקות טקסיות דתיות. האחרונות הן במובן מסוים לא טבעיות, מעין חובה שאדם מקבל על עצמו, שאינה קשורה באופן מיידי ופונקציונלי בתועלת חומרית או כלכלית מוגדרת. היהדות כרוכה בציות לכללי התנהגות נוקשים יחסית בשילוב עם כניעה לסנקציות אפשריות מטעם סמכות מוכרת או מטעם הקהילה. פעולות טקסיות רבות ביהדות מחייבות נוכחות של מספר נחוץ של יהודים אחרים. לכן, הזדהות יהודית פעילה באמצעות הדת מחייבת בו-זמנית, בהכרח מחייבת דבקות במכלול ייחודי של ערכים, נורמות והתנהגויות, וכן השתייכות לקהילת התייחסות בלעדית.
- **אתני-קהילתי:** דפוס שני של קשר ליהדות, מתאפיין בדרך כלל בקיום רשתות חברתיות שהן רק או בעיקרן יהודיות, שבהן התקשורת בתוך הקבוצה כוללת מידה רבה יותר של תכנים תרבותיים כלליים ולא-ייחודיים לקבוצה. מעורבות כזו בקולקטיב יהודי, אף שהיא מחייבת מידה מסוימת של אהדה למורשת היהודית, אינה מלווה בדבקות שיטתית באמונות ובהתנהגויות אופייניות ליהדות וגם אינה מטילה סנקציות קהילתיות מוגדרות במקרים של חוסר ציות לאמות מידה נורמטיביות מסוג זה. לדוגמה, השתייכות לקהילה יהודית על-פי מקום הלידה או המוצא (Landsmanschaften), למרכז קהילתי או למועדון ספורט יהודי. אף שהמשתתפים ברשת החברתית נוטים להיות רק או בעיקר יהודים, תכני האינטראקציה ביניהם כוללים כמות דומיננטית של ערכים, מידע וסמלים שאינם ייחודיים ליהודים. הזדהות יהודית אתנית-קהילתית יכולה במקרים רבים להיות כרוכה בהשתמרות יסוד דתי כלשהו, כפי שאפשר לראות מקיומן הנרחב אם כי הבלתי עקבי של מצוות מסורתיות בקרב אוכלוסיות יהודיות שברוב המקרים ניתן להגדירן או שהן יגדירו את עצמן כחילוניות. זה מצבם של רוב היהודים בישראל. יש הצדקה לכלול בסוג ההזדהות האתנית-קהילתית גם יהודים רבים החיים מחוץ לישראל שהקשר העיקרי שלהם ליהדות הוא באמצעות בית כנסת. במקומות שבהם, כמו במקרה של כמה קהילות לא-אורתודוקסיות בנות זמננו בארצות הברית, התכנים של הקולקטיב נוטים לכלול כמות גדולה של סמלים ומושגים הלקוחים מן העולם שבחוץ, שאינו יהודי במיוחד. תחושת הקהילה אכן נשמרת, אבל יסוד הבלעדיות הדתית, או במובן הרחב יותר, התרבותית-היהודית, אינו קיים.

- **שארית תרבותית:** דפוס זה מבטא הזדהות כלשהי עם היהדות באופן בלתי תלוי בסממני התנהגות אישית או במעורבות מאורגנת בחיים יהודיים קולקטיביים. אדם יכול לחוש עניין, סקרנות וידע מסוים כלפי העבר ההיסטורי והמסורת והתרבות היהודית שלו. דוגמאות לדגם זה הם ידע בשפה יהודית (כמו יידיש או לדינו), עניין במחקר ובלמדנות יהודית, או אפילו תחושה של "נוסטלגיה אל הבית", שאם נחוותה פעם, אינה ניתנת עוד למחיקה. בהקשר זה, תרבות נתפסת כמושג רופף ומשני, בעיקר בהתחשב בכך שרוב החשים הזדהות יהודית על-

פי דפוס זה הם למעשה חסרי השכלה בכל הקשור להגות יהודית, לספרות יהודית, ומחוץ לישראל, גם לשפה העברית. שארית תרבותית, אם כן, מספקת פרמטר עמום יותר ומחייב פחות להגדרת הזדהות יהודית, והוא טיפוסי לבני אדם שאינם משתייכים לשום ארגון קהילתי יהודי, הרשת החברתית שלהם כוללת בעיקר לא-יהודים, ולעתים קרובות הם נשואים לבני זוג שאינם יהודים. דפוס הזדהות זה אינו מספק קשר של הדדיות בלעדית ביחס לאנשים מבחוץ, כמו במקרים של דפוס הזדהות הנורמטיבי-מסורתי והאתני-קהילתי, וניתן להשיגו, ליהנות ממנו, וגם לאבד אותו ביתר קלות. לדפוס הזדהות זה יכולים להצטרף לפעמים גם יסודות דתיים כלשהם ומעורבות אתנית-קהילתית ספורדית, אך הוא מתבטא בעיקר בקשר אינטלקטואלי או רגשי אישי ברמת עצימות המשתנה על ציר הזמן ובמקרים רבים היא נמוכה למדי.

- **זיקה דואלית או העדר זיקה:** לשלוש הקטגוריות העיקריות והייחודיות הללו של דפוס הזדהות יהודית יש לצרף דפוס רביעי, שהוא החלש ביותר, כדי לכסות את אותם יהודים שאף לא אחד מן הדפוסים הקודמים של הזדהות יהודית אינו חל עליהם באופן עקבי. מעט מאוד משלושת אופני ההזדהות העיקריים עשוי להשתמר בקרב יהודים המשתייכים לקבוצה הרביעית. בפועל, במקרים רבים רמת העצימות היורדת של ההזדהות היהודית מתחלפת בהתחזקות ההזדהות עם מסגרות התייחסות תרבותית חלופיות כמו דת, אתניות, קהילה או תרבות. הזדהות יהודית מוחלשת מאוד יכולה להיות סימן לתחושת הזדהות קבוצתית חלשה באופן כללי, ולהדגשת האינדיבידואליזם של היחיד. ואכן, רבים המשתייכים עדיין באופן פורמלי לאוכלוסייה היהודית, מציגים קשר חלש ביותר או העדר כל קשר ליהדות, המלווה בנוכחות ניכרת של התנהגויות טקסיות ו/או עמדות לא-יהודיות בעליל. אלו יכולות לשקף את רשתות היחסים הקרובים של פרט יהודי עם לא-יהודים, או ניסיון פעיל ליצור פתרון הזדהותי סינתטי, בין אם הוא מוגדר כשילוב בין-דתי (סינקרטיזם) ובין אם לאו. קיומן המשותף של זהויות כפולות אלו, יהודית/לא-יהודית בכפיפה אחת, כבר תועד בבירור בארצות הברית בראשית שנות ה-90 (DellaPergola, 1991), והפך לתופעה בולטת ביותר בעשור השני של המאה ה-21 (DellaPergola, 2014c). יש לו מקבילה בקרב לא-יהודים בחברה, אשר עקב רקע יהודי קודם או קשר משפחתי בהווה, מציגים היכרות מסוימת או עניין ביהדות.
- איור 3 מדגים את התפלגות האוכלוסייה היהודית בישראל ובתפוצות לפי הטיפולוגיה החסכנית של ההזדהות היהודית שהוצגה, סביב שנת 2010 (DellaPergola, 2014a). כל סוגי ההזדהות קיימים גם בישראל וגם בתפוצות, אך שיעוריהם היחסיים שונים לגמרי. רובם המכריע של המתאימים לפרופיל הנורמטיבי-מסורתי חיים בישראל. ישראל היא גם ביתם של כמחצית מבעלי הפרופיל האתני-קהילתי. הרוב המוחלט של שני אופני ההזדהות החלשים יותר, ובמיוחד בעלי הפרופיל של שארית תרבותית, חיים בקהילות בתפוצות.

איור 3: דפוסי הזדהות יהודית עיקריים בישראל ובתפוצות, 2010

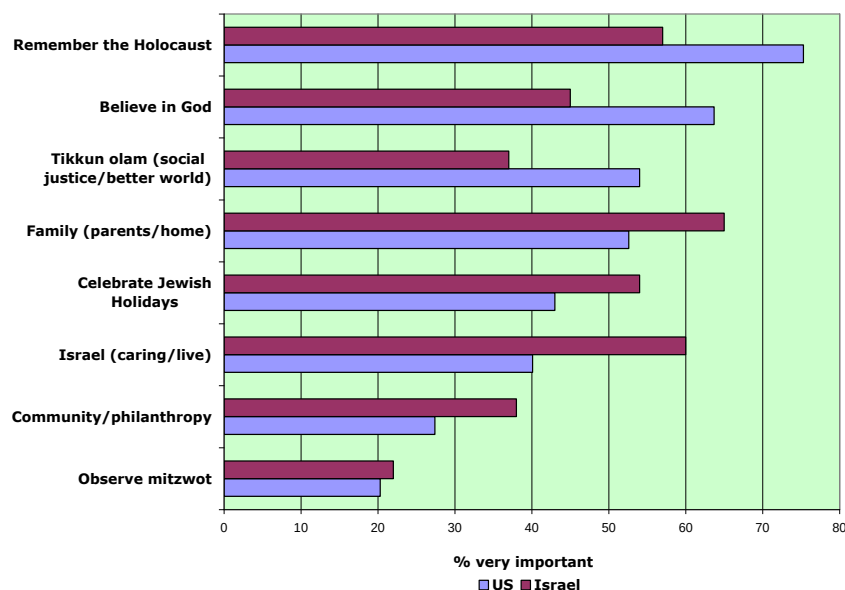
חושב והותאם מתוך (Levy, Levinsohn & Katz (2002); DellaPergola (1999a, 2011)

דפוסי תוכן עיקריים

להיבט מהות התוכן של הזהות היהודית נודעת חשיבות רבה במובנים רבים, אך לא פחות חשובה היא ההתאמה בין התפיסות הקוגניטיביות ברחבי הקולקטיב היהודי העולמי ובין פלגים שונים שלו. האם יהודים החיים בנסיבות שונות חשים ומאמינים באותם דברים או לא? באיזו עוצמה מתייחסים לתכנים דומים במקומות שונים בעולם? איור 4 מדגים את התשובה הפשוטה יותר, כלומר, את מידת הדמיון בין שתי הקהילות היהודיות הגדולות ביותר, ישראל וארצות הברית, בשאלת דירוגם של מדדים חשובים נבחרים התורמים מאוד להזדהות יהודית. הנתונים נאספו כמעט בו-זמנית בשנים 2001-2000 ומתייחסים לשיעור המדווחים כי מדד מסוים חשוב במיוחד בקביעת ההזדהות היהודית של המשיבים, כלשון השאלות בשאלוני המחקר (Levy, Levinsohn & Katz, 2002; DellaPergola, 1999a, 2011).

השוואת הדירוג של החלופות השונות חושפת הבדלים אותם ניתן להסביר במידה רבה בשוני בין הסביבה הגאו-תרבותית והרכב האוכלוסייה בשני המקומות. 'זיכרון השואה' דורג כגורם החשוב ביותר בארצות הברית, בעוד 'להיות בעל משפחה יהודית' דורג במקום הראשון בישראל. הבדל נוסף הוא השכיחות הגבוהה של 'אמונה באלוהים' בארצות הברית, לעומת 'לחיות בישראל'. עם זאת, ישנן גם נקודות דמיון חשובות בדירוג הכולל של אופציות ההזדהות היהודית השונות בשתי הארצות. לדוגמה, סדר החשיבות יורד בשתיהן במקביל מ'זיכרון השואה' ל'אמונה באלוהים' ול'תיקון עולם' בחלק העליון של איור 4, ואף יורד בהתאמה ברצף מ'אכפת לי מישראל/לגור בישראל' ל'קהילה יהודית כולל נדבנות' (מדד לרשת חברתית ולפעילות התנדבותית) ול'קיום מצוות' בחלק התחתון. שתי הקהילות היהודיות הנפרדות והשונות יכולות אפוא עדיין להיתפס לכאורה כחלק מקולקטיב יהודי עולמי משותף, אם כי הרגישויות כלפי האופציות העיקריות להזדהות יהודית נוטות להתרחק זו מזו, והלכידות העתידית של הקולקטיב הגלובלי אינה מובנת מאליה.

איור 4: הזדהות יהודית בישראל ובארצות הברית: אחוזי המשיבים שהנושא המוזכר חשוב מאוד להגדרת זהותם היהודית, שנות ה-2000

מתוך: Levy, Levinsohn & Katz (2002); DellaPergola (1999a, 2011)

מבחן מעמיק יותר של קרבה והתבדלות הדפוסים של הזדהות יהודית עולה מהשוואת תפיסותיהם של יהודים בארצות הברית ובישראל לגבי המבנה הפנימי של מרחב ההזדהות הכולל על מרכיביו. את קשרי המתאם המתקיימים בין משתני הזדהות שונים אפשר למפות בעזרת עיבוד נתונים המבוסס על תורת השטחות (facet theory) ועל ניתוח הדמיון המבני (Structural Similarity Analysis – SSA) (Guttman, 1968) (איור 5). המפות מבטאות בהצגה גרפית מופשטת מטריצה גדולה של המתאמים הסטטיסטיים בין כל אחד מעשרות מדדי ההזדהות היהודית לבין כל אחד מהאחרים. הקרבה והמרחק בין הנקודות על המפה מבטאים את הדמיון או השוני בין תגובות היחיד מול אופציות ההזדהות שהוצעו לו, וגם את המרכזיות או השוליות של אופציות אלו בתפיסה הקולקטיבית של הקבוצה הנבחנת. המפות באיור 5 מסכמות את התפיסה הקולקטיבית של יחסי הגומלין הקיימים בין אופציות ההזדהות השונות בשתי המדינות העיקריות בהן מתרכזת הנוכחות היהודית בימינו. המפות מציגות את החלוקה של מרחב ההזדהות הכולל לאזורים עיקריים שכל אחד מהם מתייחס להגדרת תוכן ספציפית, או אם נרצה, להתמחות זהותית. כל אזור במפה מסכם את מיקום המשתנים השונים והרבים השייכים לנושא מסוים, כפי שמפורט.

בארצות הברית, על סמך סקר ארצי (NJPS) שהושלם בשנת 2001 (Kotler-Berkowitz et al., 2003), המרכיבים הרלוונטיים העיקריים של הזדהות יהודית, המכילים כאמור כל אחד אופניות מפורטות רבות, מתגבשים בשישה אזורים תוכן עיקריים במבנה רדיאלי (DellaPergola et al., 2009; DellaPergola, 2010) (ראה מפה בצד ימין של איור 5):

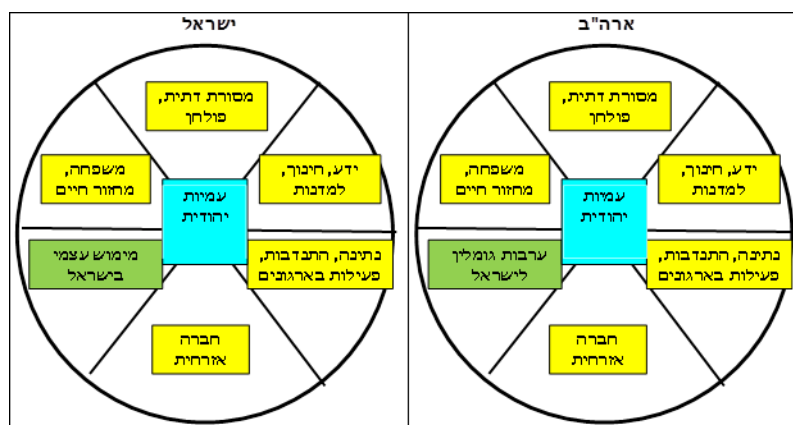
- 'טקסי משפחה ומחזור החיים': לידה, נישואין, קבורה, או אף מתן כבוד להורים.
- 'קיום מצוות ומנהגים דתיים': אמונה באלוהים או קיום טקסים הקשורים ליומיום ולמועדים דתיים.
- 'למידה וחינוך יהודי': השתתפות אישית במסגרות חינוך פרטניות יהודיות או לימוד במסגרות

- בלתי פורמליות יהודיות כחינוך המשלים או תנועות נוער.
- 'השתתפות בארגונים יהודיים': חברות במסגרות, התנדבות בפעילויות שונות, עזרה לזולת ונדבנות.
- 'השתתפות או זיקה לתרבות ולפוליטיקה בחברה האזרחית': הנצחת זכר השואה, מאבק נגד האנטישמיות, הגנה על חירויות הפרט ותיקון עולם.
- 'ערבות גומלין וסולידריות כלפי ישראל': העמדתה במקום בולט במודעות האישית והשתתפות במילוי צרכיה החומריים של מדינת ישראל.

במרכז במפה מופיע אזור משותף, שהוא הפחות רחוק מכל יתר האזורים, הכולל ביטויי הזדהות עם 'היות חלק מהעם היהודי' (DellaPergola et al., 2009; DellaPergola, 2010). התחום כולל ביטויים כגון 'חשוב לי להיות יהודי' ואני מזדהה עם העם היהודי. אפשר לפרש תחום הזדהות זה כעונה לביטוי של עמיות יהודית או גם כלל ישראל, וכיסוד גנרי המגשר בין אופציות הזדהות היהודית האחרות המוגדרות והמתמחות יותר, לרבות בין אופציות קהילתיות-מסורתיות המופנות כלפי פנים הקהל לבין אלה החילוניות-אזרחיות המופנות כלפי חברת הרוב; בין אופציות המבליטות את המרכיב הישראלי לאלה המבליטות את המרכיב המקומי בתפוצות; או בין אופציות קולקטיביות-קהילתיות לבין אלה שהן בעלות אופי אינדיבידואליסטי יותר.

מחקר מקביל שנעשה על המגזר היהודי בישראל, המבוסס על נתוני הסקר הארצי של מכון גוטמן משנת 1999 הניב בסיכום את המפה המוצגת בצד שמאל של איור 5 (Levy, 2015; Levy et al., 2002). התוצאות דומות מאוד, אפילו במידה מפתיעה, לאלה של יהודי ארצות הברית. אופציות ההזדהות היהודית נחלקות באותו אופן מעגלי-מגזרי בישראל כמו בארצות הברית, כשהפרדה מסתמנת בין תחומי ההזדהות העיקריים של 'משפחה/מחזור חיים', 'נורמות/מצוות מסורתיות', 'חינוך יהודי', 'קהילה/ארגון יהודי', 'היסטוריה/תרבות/חברה אזרחית'. ההבדל הבולט היחיד הוא שבמקום שבארצות הברית ובקהילות אחרות בתפוצות מופיעה 'ערבות הדדית יהודית' ומחויבות לצרכיה של מדינת ישראל, בקרב תושבי ישראל מופיע תחום של 'שביעות רצון, מימוש עצמי והשאיפה לחיות בישראל'. במרכז התצורה אנו מוצאים שוב שייכות כוללת ל'עמיות יהודית', המבוססת על שאלות כלליות למדי כגון 'חשיבות להיות יהודי', 'ולחיות חלק מהעם היהודי'.

איור 5: מבנה ביטויי הזדהות יהודית, ארצות הברית וישראל, שנות ה-2000*

*ניתוח הידמות מבנית (SSA), עיבוד המחבר. מתוך (DellaPergola (2010

נתונים: ישראל: סקר מכון גוטמן 1999; ארצות הברית: NJPS 2001

בעיבוד נתונים יותר מפורט של נתוני ארצות הברית, אפשר לראות בבירור עד כמה שתי הקבוצות האחרונות בטיפולוגיה שהוצגה באיור 3, שהוגדרו כ'שארית תרבותית' ו'זיקה דואלית או העדר זיקה', אשר ביחד כוללות כ-50% מכלל האוכלוסייה היהודית בארצות הברית – מרוחקות בתפיסתן מן האופציות המרכזיות המאפיינות את החיים היהודיים. הדבר בא לידי ביטוי בין היתר בטשטוש ההבחנות בין אזורי ההזדהות המופיעים בחדות באיור 5. למשל אין בקרב בעלי הזדהות יהודית נמוכה הבחנה ברורה בין השתתפות בפעילות של ארגון יהודי וארגון לא-יהודי, בעוד הבחנה זו ברורה בתשובותיהם של בעלי הזדהות יהודית יותר חזקה המזהים עם הדפוס הנורמטיבי-מסורתי ועם הדפוס האתני-קהילתי.

ההכרה במרכזיות המתמדת והמשותפת של תחושת שייכות לעמיות יהודית בקרב אוכלוסיות יהודיות שונות היא ממצא חשוב מאין כמותו לחקר הזהות היהודית בזמננו ולמימושה של כל מדיניות חינוכית עתידית בתחום זה. הממצאים מספקים ראיות אמפיריות איתנות לקיומה של תשתית מוסכמת בתפיסת המהות של סמלים, מנהגים ומוסדות יהודיים בקרב בני זמננו החיים במקומות שונים בעולם. ממצא זה נוגד את הסברה ההפוכה כי ההזדהות היהודית נובעת בעיקר מנסיבות ומהקשרים לאומיים מקומיים שהם שונים בכל מקום. אמנם, ייתכן כי היהודים בארצות הברית ובישראל מיועדים לתהליך של התרחקות אלה מאלה – כפי שעלה בהרחבה במחקרים שנערכו לאחרונה בגישה יותר אופטימית (Sasson, Kadushin & Saxe, 2010) או יותר פסימית (Cohen & Kelman, 2010). אולם בשלב זה, נראה כי יהודים בשני המרחבים הגאו-תרבותיים השונים עדיין שותפים לאותם מושגי יסוד ולאותן תובנות לגבי קיומה של עמיות יהודית אחת.

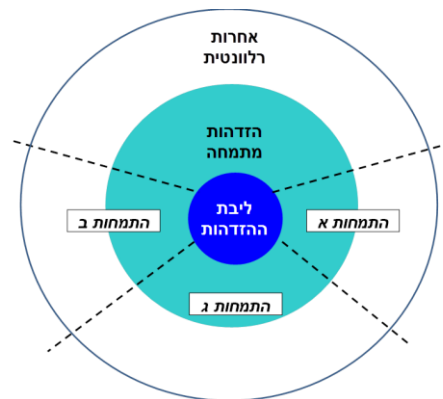
ממצאים אלה ברמה של תחושות היחיד גם מאששים את מה שנצפה ברמת התפיסה של תהליכים מקרו-חברתיים. במחקר המבוסס על דעותיהם של מומחים שהתבקשו להעריך את האתגרים העיקריים הניצבים בפני העם היהודי (DellaPergola & Levy, 2009), זיהו המשיבים את הזדהות היהודים עם העם היהודי כגורם המרכזי והמגשר, בצירוף ההכרה בתפקידה של ירושלים כמרכזו הסימבולי. מצטיירת אפוא הסכמה לגבי מקור משותף להשראה או לפחות לדאגה מתוך מגוון האתגרים הרבים והשונים המעוררים תקוות ופחדים בקרב הקהל לגבי העתיד.

כאן המקום להעיר שתי הערות רחבות יותר העשויות לשרת מחקר המתנהל בפרספקטיבה השוואתית בין קבוצות דת, אתניות או תרבות שונות. ההערה הראשונה היא שבניתוח של מערכת ערכים ייחודית יש לפרשה גם כחלק ממערכת ערכים נפוצה או אף אוניברסלית. מתוך מבנה ערכי בסיסי זה נגזרים הערכים הספציפיים יותר של קבוצות שונות. נובעת מכאן מידה מסוימת של דמיון בין מערכות הערכים של אוכלוסיות שונות (Schwartz, 2012; Levy, 1990). ההערה השנייה נוגעת להפך, לשונות הקיימת בין מערכות ערכים הנפוצות באזורים שונים בעולם (Inglehart & Welzel, 2005). פזורת האוכלוסייה היהודית הגלובלית שונה מאוד לעומת פזורת האוכלוסייה הכללית, ולכן יהודים נחשפים במיוחד לאופנויות נתונות ונבחרות ופחות לאחרות, מתוך דפוסי ערכים אזוריים המאפיינים את החברה האנושית בכללותה. כ-90% מיהודי העולם בזמננו מרוכזים בשני אזורי תרבות: במדינות דוברות אנגלית, ובמדינת ישראל (DellaPergola, 2014a), ולכך יש השפעות לא זניחות על תפיסותיהם של היהודים עצמם.

בהקשר זה, ובעקבות ההיחשפות למסגרות הזדהות שונות, מקבילות ואף מתחרות בעוצמתן, כפי שנטען בדיון אודות איורים 1 ו-2, יש להניח שלמרות שאדם מזהה עם מסגרת קיבוצית ייחודית ודומיננטית, תכנים ממסגרות הזדהות אחרות מסוגלים לחדור עמוקות למודעות

האישית ולהפוך לחלק אינטגרלי של מכלול ההזדהות של הפרט. במילים אחרות, אלמנטים מסוימים של 'אחרות' (otherness), יכולים להפוך לחלק אינטגרלי של תפיסה זהותית כוללת המתמקדת במכלול תכנים מוגדר. למשל, בתנאים של חברה פתוחה, כמות מסוימת של תכנים לא-יהודיים הופכת כמעט בוודאות לחלק אינטגרלי של תפיסת ההזדהות היהודית מפני שתכנים אלה משולבים עמוקות בחיי יהודים רבים, ולכן הופכים להיות למעשה תכנים יהודיים. המודל המורכב הזה מוצג באיור 6. מוצגים במודל כללי זה שלושה מעגלים קונצנטריים: הפנימי ביותר מהווה את ליבת ההזדהות הפרטנית, שהיא כמובן תלויה בטיב הקבוצה שעליה מתמקדים בכל מקרה ומקרה ספציפי; מעגל ביניים של תת-הזהויות, כל אחת בעלת אופי של התמחות מסוימת במסגרת הזהות הקבוצה שבה מתמקדים במקרה הספציפי. מעגל ההזדהות החיצוני מגדיר כאן תכנים של אחרות רלוונטיות (relevant otherness).

איור 6: ייצוג סכמתי של הסדר המבני של הזהות קבוצתית: המקרה הכללי

הכוונה היא לזיקה הזהותית השואבת מנורמות, ערכים, תרבות, פוליטיקה, וכן לביטויים ודרכי התנהגות בעלי אופי אוניברסלי או המאפיינים קבוצות השתייכות אחרות ולא דווקא את הקבוצה הספציפית שבה מתמקדים. לדוגמה, שנים רבות יהודים בארצות הברית הצביעו באופן גורף בעד המפלגה הדמוקרטית. אף-על-פי שלא ניתן להגדיר הזהות זו כביטוי של נורמה שהיא יהודית בשורש ההיסטורי שלה, היא בכל זאת מייצגת עמדה אמפירית במתאם גבוה עם היבטים אחרים של מודעות אזרחית שמקורם כן יהודי (כגון המושג של תיקון עולם). עבור רבים, התכונה החיצונית של העדפת מפלגה מסוימת הפכה לחלק אינטגרלי של ההזדהות היהודית. לפי איור 6, הזהות עם מפלגה מסוימת תופיע במעגל החיצון, וערך אזרחי יהודי מקביל יופיע בקרבה, אך במעגל הפנימי יותר (DellaPergola et al., 2009).

על כן, האינטראקציה בין אישים ורעיונות של קבוצה מסוימת עם אישים ורעיונות של קבוצות אחרות משחקת תפקיד חשוב בהיווצרות, בפיתוח ובגיבוש הסופי של הזהות הפרטנית. לזיקה זו נותנים ביטוי חשוב גם ניסוחים נורמטיביים (Buber, 1984) וגם מחקרים אמפיריים, לרבות בתחום החינוך היהודי (Bokser Liwerant et al., 2015). במקום לדבר על הכלאה, נעדיף לציין כיצד תשומות חיצוניות אלה, עשויות להוות חלק חיוני בעולם המשמעות של הקבוצה הנדונה, בניסיונה וברווחתה, זאת מבלי לאבד את אופיין המקורי. מבנה המרחב הזהותי במקרה היהודי שתואר לעיל

למעשה נגזר ממודל זה שהוא רחב יותר. ההתמחויות ההזדהותיות שצינו במקרה של הקיבוצים היהודיים במדינת ישראל ובארה"ב – והקיימות במתכונת דומה במדינות נוספות, מסתעפות מליבת ההזדהות וחוצות גם את ההזדהות המתמחה של הקבוצה הנדונה וגם את מרחב האחרות הרלוונטית.

מנגנוני התערבות בהזדהות היהודית

לאור המגמות שתוארו עד כה, עולות שתי סוגיות כלליות שאיתן חייבים להתמודד הוגי מדיניות חינוכית המכוונת אל השתמרות והתחזקות ההזדהות היהודית: (1) כיצד להגדיר יעדים מפורטים רלוונטיים וברי השגה, מתוך מכלול היבטי ההזדהות היהודית אשר פעילות חינוכית שואפת אליהם; ו-(2) כיצד להגדיר את מקומה ותפקידה של תיירות חינוכית, לרבות כזו המכוונת אל מדינת הליבה, מתוך מכלול הגורמים והתהליכים המיועדים להשיג יעדים אלה.

מחקר מתמשך, בעיקר על יהודי ארצות הברית, מספק מספר כיוונים העוזרים בליבון המנגנונים הכלליים יותר של התגבשות והעברת זהות קבוצתית, והנתיבים שאלהם ודרךם ניתן לתעל פעולות התערבות בעתיד. אולם לעתים נוצר הרשם כי שימוש כוללני במונחים, ואמונה כמעט מיסטית בפתרונות מונעת פיתוח של דיון בשל ואפקטיבי. במרכז הדיון עומדת הסברה כי הטיפול הניתן על-ידי תכנית "תגלית" ודומותיה והיחשפותם של צעירים יהודים לתכניות אלה לתקופה קצרה יחסית של עד כשבועיים, עשויים לגרום לשינוי תפיסתי עמוק ומתמשך בקרב המשתתפים בתכנית. הגישה המוצגת כאן בהמשך דוגלת בפירוק גורמים גדולים, מורכבים וכוללניים לתת-גורמים קטנים וספציפיים יותר.

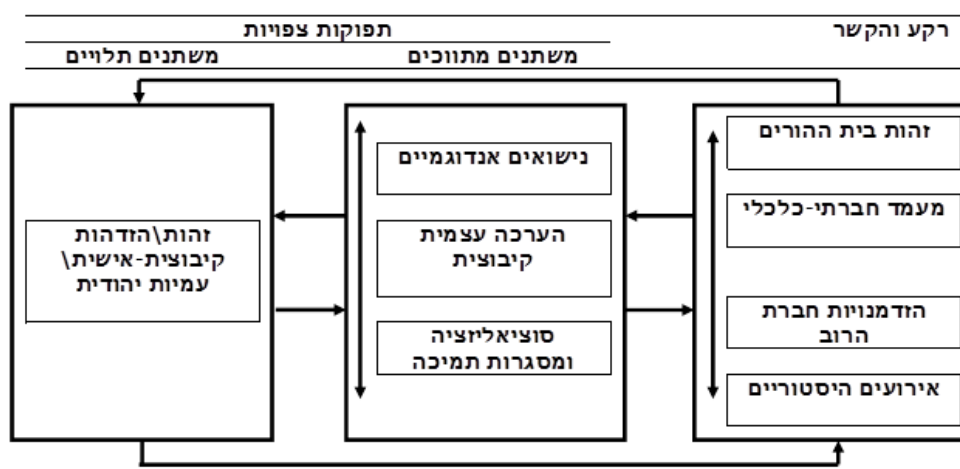
ראשית, כפי שכבר צוין, אפשר לבטא הזדהות קבוצתית יהודית במגוון רחב של מדדי זהות ו/או פעילות אישית, המדגישים דת יהודית, מוצא אתני יהודי או תרבות יהודית. מבחר מתוך אופציות אלה הוגדר והודגם בדיון שנסב על איורים 4 ו-5 לעיל. עם זאת, גם בלי פירוט נוסף של תוכנה הספציפי של תחושת ההזדהות, נציין את המושג האינטגרטיבי של זיקה לעמיות יהודית כמבחן האולטימטיבי להזדהות יהודית. המדד הגורף והמסכם של הזדהות יהודית ניצב בסופה של שרשרת סיבתית שהשלבים המקדימים שלה מתנקזים לשלושה גורמים מתווכים עיקריים בעלי חשיבות מכרעת: (1) היות האדם חלק מנישואין יהודיים לעמת האלטרנטיבה של נישואי חוץ; המדובר בראש וראשונה על הרכב המשפחה של בוגרים ועל בחירתם בבני זוג יהודים או לא יהודים. לבחירה זו יש השפעה גורפת על הרשתות החברתיות של יחידים, על מידת השתתפותם בפעילות משותפת של הקולקטיב, ובמידה ניכרת גם על עמדות בעניינים עקרוניים הקשורים להגדרת ולביטוי ההזדהות היהודית האישית והמשפחתית (רבהון ודלה-פרגולה, 1998); (2) החשיפה, במונחים של משך הזמן ואיכותו לתמיכה ולמסגרות חברתיות יהודיות, כגון בתי ספר או מרכזים קהילתיים יהודיים; מתברר כי במקום השני מבחינת משקלו, פועל בעוצמה הממד הקוגניטיבי של ידע ומודעות הנובע מבית ספר, והוא בעל תפקיד מכריע מגיל הילדות ביצירת מכלול הזהות וההזדהות (Himmelfarb, 1989); ו-(3) ההערכה העצמית והגאוה הקשורות בהזדהות קבוצתית יהודית: גורם זה שהוא אישי יותר, מבטא את תחושת ההערכה העצמית היהודית של היחיד. חלקה תלוי בשני הגורמים הקודמים, וחלקה הוא תולדה של תהליכים אישיותיים יותר עמוקים ואינדיבידואליים. במילים אחרות, לא חשוב שהזהות היהודית תהיה רק בולטת ומרכזית, אלא גם שתבוא בקונטציה חיובית, ללא רגשי אשם או אמביוולנטיות כלפי ערכה הסגולי (Bock, 1984; Cohen, 2006).

שלושת הגורמים הללו עשויים לחזק את ההזדהות היהודית אם הם קיימים, בעוד שהיעדרם קשור בוודאות לביטויים חלשים יותר של הזדהות יהודית אישית. משתנים מתערבים אלה במהלך ההבניה וההשתמרות של הזהות היהודית מבטאים במידה משמעותית את שני גורמי הסוציאליזציה העיקריים, משפחה ובית ספר, מכניים במידת מה, שאליהם נחשף כל אדם כמעט ללא יוצא מן הכלל, וכן גורם אישי איכותני יותר. כל אחד משלושת המשתנים המתערבים הללו, אינו רק גורם המשפיע על מה שבא אחריו אלא גם תלוי בתהליכים שקדמו לו. גורמים אלה אינם מתקיימים בחלל ריק אלא בתורם מהווים יעד מרכזי לתכנון מדיניות חינוכית ומשקפים את השפעתם של ארבעה גורמים עיקריים נוספים, ואלו הם:

1. איכות ועוצמת ההזדהות היהודית בבית ההורים: מוכח שהשפעות הסביבה האפקטיבית, החברתית והתרבותית, בגיל צעיר הנובע מבית ההורים, הן מתמשכות ומובהקות גם בשלבי החיים המאוחרים יותר, בעת ההתבגרות ובגיל בוגר, והן משפיעות על נטיות והחלטות אישיות וקיבוציות בתוך הקהל היהודי ומחוצה לו. בחירת בני זוג לעתיד, שיש לה השפעה על הזהות היהודית, עומדת ביחס תלות מובהק עם הרכב ההורים במשפחת המוצא. בזאת נוצרת שרשרת רב-דורית בעלת תפקיד מרכזי בהגדרת הזהות הפרט והרכב הקולקטיב.
2. המעמד החברתי-כלכלי של משפחת המוצא: גורם זה מכריע את יכולתה של המשפחה להעניק לעצמה ולצאצאיה שירותים יהודיים, לרבות חינוך או השתתפות בארגונים, שעלותם רבה ואף עולה במשך השנים. עקב כך, נוצרה בדור או בשני הדורות האחרונים תלות של יכולות הסוציאליזציה היהודית במעמד החברתי-כלכלי של המשפחה. בהעדר יכולות אלה, לאחרונה אף הפך היחס בין התבוללות והמעמד החברתי מיחס הפוך לישיר.
3. דפוס קשרי הגומלין המאפיין את חברת הרוב כלפי המיעוט היהודי וההזדהויות והאילוצים הנובעים מכך: לאורך ההיסטוריה, בכל ארץ נתונה, התפתחו מודלים שונים של קשר בין רוב ומיעוט, על הרצף שבין ריכוזיות ומונוליטיות תרבותית לבין גישה רכה ופלורליסטית יותר. דבר זה השפיע הן על המבנה הארגוני של קהילות יהודיות שונות בעולם, הן על אופציות הפרט בקשריו מול הקהילה היהודית המאורגנת ומול חברת הרוב של אותה המדינה. יש לכך השלכות עמוקות על דפוסי ההזדהות היהודית בימינו. במובן זה, המבנה הארגוני של יהודי מדינת ישראל, מדינה ריבונית עם השפעות גורפות של מושגים השאובים מהתרבות היהודית בחוק ובממשל, הוא ייחודי ויוצא דופן מול כל יתר הארצות.
4. אירועים היסטוריים רלוונטיים: דוגמאות בולטות הן השואה, מלחמת ששת הימים ב-1967, נפילת חומת ברלין ב-1989, או ה-11 בספטמבר 2001. נוכחות ממרחק או אף השתתפות אישית באירועים אלה מספקת ממד חווייתי שאינו יכול להיות מוחלף על-ידי קריאה או אף הוראה. אירועים אלה עשויים להשפיע עמוקות על החיים, על הערכת המצב, על תפיסת העולם ועל הזהות האישית של הפרט.

כמה מן המנגנונים שנדונו כאן מתוארים באיור 7, בו מוצג סדר ההשפעות בין משתני הרקע לבין התשואות המבוקשות, במשתנים המתווכים ובמשתנים התלויים. לפי הנטען כאן, ארבעה גורמי רקע והקשר עיקריים משפיעים על שלושה משתנים מתווכים עיקריים, אשר משפיעים על המשתנים התלויים המהווים את מכלול ההזדהות היהודית. חשוב להדגיש את קשרי הגומלין הדו-צדדיים המתקיימים בתוך כל שלב, בין כל השלבים השונים של המודל.

איור 7: הקשרים ויסודות של תהליכי הזדהות יהודית

מתוך (DellaPergola 2011)

על מנת להבין יותר את תהליך הבניית ההזדהות היהודית, תחזוקתה והעברתה הלאה, הכרחי לראות אותו כמכלול המתפרס על פני כל מחזור החיים. מנקודת המבט הפנימית של הקולקטיב היהודי, עמודי התווך המגדירים את ההזדהות ואת יעדי ההתערבות החינוכית כוללים שישה תחומי הזדהות יהודית עיקריים. אלה המרכיבים שהוצגו בקצרה בדיון אודות איור 5: (1) מחזור החיים ומשפחה: מעורבות אישית מתפתחת ומתמשכת המכוונת כלפי קבוצת ההשתייכות, כלומר בחירות אישיות של שותפים לחיים, מסגרות פעילות ורשתות של קשרים בין-אישיים הפועלים בתוך גבולות הקולקטיב היהודי; (2) אמונה נורמטיבית וקיום מצוות: זיקה והשתתפות במערכת אמונות ושמירת ריטואלים הנובעים מהמורשת הדתית היהודית (כאן ללא התייחסות למחלוקות הקיימות בין פלגים שונים של העולם היהודי לגבי מהות פריט זה או אחר); (3) למידה וחינוך: היחשפות למערכות חינוך פורמלי ובלתי פורמלי, ולערוצי מידע נוספים בכלים הווירטואליים החדשניים; (4) פעילות קהילתית: חברות במסגרות ארגוניות יהודיות, התנדבות בארגונים ופילנתרופיה; (5) ערכים אזרחיים: טיפוח מודעות היסטורית ופעילות למען מטרות חברתיות ופוליטיות הנובעות מערכים היסטוריים יהודיים של תיקון עולם, חירות ושוויון זכויות והמכוונים לא רק כלפי הציבור היהודי אלא גם כלפי קהל כללי; ו- (6) תמיכה במדינת הליבה האתנית (במקרה זה ישראל) ובתפוצה ההומולוגית שלה (במקרה זה התפוצה היהודית בעולם): ראיית העצמי כחלק ממרחב הזדהות גלובלי המכיל בתוכו גם מרכז דמוי מדינת הליבה כפי שהיא נראית מהמדינות השונות בהן הם גרים, וכן מערך על-לאומי של קהילות רלוונטיות, כשלכל המרכיבים קונוטציה חיובית. ברמה הגבוהה ביותר של הזדהות, מדינת הליבה גם עשויה להוות יעד להגירה ומקום קבוע עבור הפרט כדי לנהל את חייו.

קודם לכן נטען כי רמת ההזדהות היהודית החזקה והמכרעת ביותר מושגת מתוך אינטגרציה של ששת המרכיבים שהוזכרו עתה. עם זאת, קיום וחיזוק של כל אחד מהמרכיבים, גם הוא יעד חשוב לכשעצמו. השגת המטרות הנורמטיביות הללו לא תתרחש, או פחות סביר שתתרחש, ללא השגתם, עוד קודם לכן, של ארבעה יעדים אינסטרומנטליים הפועלים כמשתנה

מתווך והחופפים גם הם את ההבחנות שהוצגו בדיון העוסק באירוסים 5 ו-7, ואלה הם: (1) ידע מספיק ומספק של המורשת התרבותית של קבוצת ההשתייכות: נעתן להשיג את הידע באמצעות לימודים במסגרות חינוכיות פורמליות, אך גם דרך ערוצים ומקורות למידה אחרים; (2) פיתוח זהות אישית המכוונת לקבוצת ההשתייכות: תחושה אישית פנימית של השתייכות יחד עם אחרים לאותו קולקטיב יהודי, אמפטיה כלפי אחרים מאותו הקולקטיב, מודעות ותמיכה ביעדים, בפעולות ובסמלים מרכזיים בקולקטיב אשר באים לביטוי על-ידי אחרים בתוכו; (3) פיתוח הזדהות קבוצתית המתבטאת כלפי חוץ בביטוי עמדה והתנהגות גלויים: נכונות ודחף לבטא כלפי חוץ עמדות והתנהגויות, הרגשות ורגשות המחוברים באופן חיובי אל הקולקטיב היהודי, לערכיו ולעיסוקיו, שאינם בהכרח מסומנים ככאלה במובן הדתי אבל ניתן לזהותם כייחודיים על-ידי אחרים בתוך הקולקטיב ומחוצה לו; ו- (4) פיתוח רשתות חברתיות משמעותיות ודומיננטיות בתוך קבוצת ההשתייכות: רשתות בלתי פורמליות אלה, כגון חברים ושכנים, או פורמליות, כגון חברות ופעילות בארגונים ייחודיים לקולקטיב.

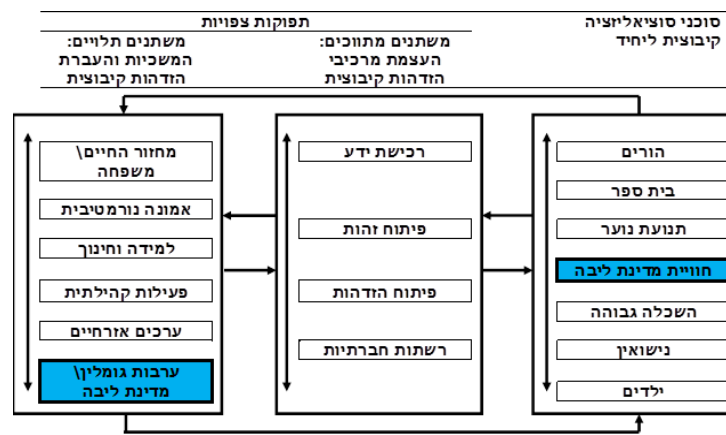
ארבעת היעדים המתווכים הללו נוטים, בתורם, לשקף את כמות החשיפה ואת חפיפתה למסגרות חברות אפשריות שונות המתנהלות באופן סדרתי ובמקביל לאורך כל שלבי מחזור החיים של הפרט. על-פי הסדר הכרונולוגי המצוי, אלה כוללים: (1) הורים יהודים: כבר צוין תפקידה המכריע של סוציאליזציה מוקדמת בבית יהודי. השפעה זו עולה כנראה על כל ההשפעות האחרות, אולם אין למעט בחשיבותן של כל האחרות, ובהעדר השפעה מכרעת בשלב הראשון בחיי הפרט, התערבות גורמי החברות האחרים עשויה להיות מובהקת גם כן; (2) חינוך פורמלי במסגרת מערכת החינוך היהודית: לחינוך הפורמלי לאורך זמן יש תפקיד כפול: הענקת ידע רב בהתאם לשעות היחשפות רבות למערכת החינוכית, ויצירת רשתות חברתיות לטווח הארוך בקרב המשתתפים במערכת. נדרש כמובן שתוכן הלמידה, צוותי ההוראה, ובמידה מסוימת גם המתקנים שבהם מתקיימת הפעילות החינוכית יהיו ברמה גבוהה תוך כיבוד אישיותו של המשתתף, פן יושג אפקט הפוך של הכבדה וניכור; (3) פעילויות חינוכיות יהודיות לא-פורמליות, כמו תנועות נוער ומחנות קיץ: בחינוך הבלתי פורמלי לסוגיו, תדירות המפגשים נמוכה יותר לעומת החינוך הפורמלי, אולם חופש הפעולה, היוזמה החופשית של המשתתפים, וההתכנסות הרצונית של בעלי תפיסת עולם דומה סביב תכנים נבחרים, עשויים ליצור השפעה חזקה ומתמשכת לאורך זמן; (4) חוויות ומגעים עם מדינת הליבה: במקרה זה, ביקור במדינת ישראל, בדגש על ההיבטים היהודיים של מדינת ישראל. תכנית "תגלית" מהווה בשנים האחרונות את ספינת הדגל של השלב הזה במהלך החיים של הדור הצעיר ואחוזים משמעותיים של שנתוני הנוער היהודי בתפוצות כבר לקחו בו חלק; (5) השתתפות בתכניות ללימודי יהדות במסגרת מוסדות להשכלה גבוהה: הממד האינטלקטואלי-קוגניטיבי עשוי להתחזק בעקבות לימודים פורמליים מסודרים, ובנוסף ממד היצירה של רשתות חברתיות בין צעירים יהודים רבים הלומדים באותו מוסד עשוי ליצור השפעות נוספות, זה בתנאי שהצד האקדמי מטופל במקצועיות וביושר, ושבמקום תהיה מסה קריטית מספיקה של פרטים השייכים לקבוצה, תנאים אשר אינם מתקיימים בכל מקום; (6) נישואים בתוך קבוצת ההשתייכות: כפי שכבר צוין, לנישואין בתוך קבוצת ההשתייכות יש השפעה גורפת על כל השלבים הבאים במהלך החיים. אך יש להדגיש שבחירת בני זוג היא תוצאה מובהקת של כל תהליכי החברות שקדמו לה; ו- (7) גידול ילדים יהודים: מלבד ההיבט הדמוגרפי הראשי של המשכיות הדורות ותמיכה בגודל האוכלוסייה, נוכחותם של ילדים יהודים בבית עשויה לגרום

להאצת ההזדמנויות לבטא מועדים בלוח השנה היהודית ובכך גדלה זהותם הקבוצתית גם של הילדים וגם של הוריהם (Goldscheider, 1973).

בלידתם של ילדים לדור הממשיכים הושלם המעגל הבין-דורי. בכל אחד משלבי מחזור החיים, החשיפה לחוויות תוך-קבוצתיות צפויה להגדיל את הסיכויים להתרחשות השלב הבא ולחשיפה לחוויות תוך-קבוצתיות נוספות. כל אחד מהשלבים במחזור החיים שצוינו מתאים כנקודת כניסה לתהליך של יצירה, חיזוק או בנייה מחדש של ההזדהות הקבוצתית של היחיד. מנקודת הכניסה המסוימת ובהמשך המעגל, ההשפעה הכוללת על הזהות היהודית נוטה לשקף תהליך דינמי של ההזדמנויות המצטברות. החשיפה לכל סוג של מסגרת או הזדמנות מחנכת מגדילה את סיכויי החשיפה להזדמנויות נוספות שיבואו בהמשך מהלך החיים. מבחינה זו, יש לראות בחוויה העוצמתית הנובעת מתיירות חינוכית, לרבות תכנית "תגלית", כחוליה אחת המשתלבת יחד עם חוויות אחרות במעגל החיים המתמשך. יש להניח שהסיכוי של ביקור במדינת הליבה הולך וגדל ככל שהפרט עובר מספר רב יותר של שלבי חברות מקדימים, וכתוצאה מן החוויה יגדל הסיכוי לקיום שלבי חברות נוספים בהמשך.

התהליכים שתוארו מומחשים באופן סכמתי באיור 8, בו מצוין שוב סדר ההשפעות של סוכני הסוציאליזציה הקיבוצית שפעלו על היחיד ועל התשואות הצפויות והרצויות: ברמת המשתנים המתווכים המעצימים את מרכיבי ההזדהות הקיבוצית בכללותה, וברמת המשתנים התלויים המייצגים דפוסים ספציפיים של השתרשות, המשכיות והעברת ההזדהות הקיבוצית מאדם לזה שבא אחריו. גם במקרה זה יש להדגיש את קשרי הגומלין בתוך כל תחום של משתנים, ובין התחומים השונים של המודל. כל משתנה תלוי משחק גם תפקיד של משתנה מסביר במערך תהליכים שהם בעלי אופי מחזורי ואיטרטיבי, למעשה בלי סוף. אפשר להוסיף שהמודלים המתוארים באיורים 7 ו-8 רק בחלקם, כבר שימשו בסיס לניתוחים אמפיריים רבי-משתנים, אולם ההצגה כאן באה לעודד נתיבים לניתוחים שיטתיים שטרם בוצעו. קריטית במיוחד היא שאלת הכיווניות בהשפעות ההדדיות בין הזדהות יהודית וביקורים בישראל. חיזוק ההזדהות בעקבות ביקורים כאלה היא ממצא תדיר במחקר, אולם לא הובהר עד תום באיזו מידה, עצם הנכונות להשתתף בתכנית הכוללת ביקור כזה היא תוצאה של השפעות חינוכיות ומשפחתיות קודמות. משימת המחקר היא להבהיר מהי ההשפעה הסגולית של כל אחד מהמשתנים הרבים שהוצגו במודלים שבאיורים 7 ו-8. תשובה לסוגיה זו, רק בחלקה יכולה לבוא מניתוח חוזר של נתונים שכבר נאספו ונותחו. אך המשימה העיקרית נראית תכנון מחקר שמלכתחילה יתכוון לבדוק את כל מערכת הקשרים וההקשרים השונים שהוצגו כאן, ולא רק את אותו חלק קטן בהם, הכפוף במידה רבה יותר לתכניות התיירות החינוכית העומדות במרכז תשומת הלב. תוצאה זו אפשרית רק במחקרי מעקב הבודקים את התמורות החלות במהלך חייהם של הנחקרים לפני היחשפותם לתכנית החינוכית המכוונת לארץ הליבה, ובמשך שנים רבות לאחריה.

איור 8: תפוקות צפויות: הזדמנויות מצטברות, משתנים מתווכים והזדהות קיבוצית

מבוסס ומעודכן על-פי (DellaPergola (2011

לסיום, קשה להתחמק מהעוקץ המלווה את העיסוק בגירוי ההזדהותי הכרוך בקידום החוליה של מדינת הליבה כמרכיב חיוני בתהליך החברות, והסתמכות על חוליה זו כדי לחזק מרכיבים אחרים של מכלול ההזדהות היהודית. כפי שצוין, זיקה חיובית, ערבות הדדית וסולידריות עם מדינת הליבה, מלבד הפן החינוכי המחזק שלה, מהווה גם את אחד היעדים האפשריים של תהליך חינוך ההזדהות היהודית בכללותה. קביעה זו מקבלת תוקף על-ידי כך שאחד השותפים בתכנית "תגלית" היא ממשלת ישראל, השואפת להגדיל את מספר העולים לארץ. ייתכן כי צעיר שחווה ביקור במדינת הליבה יבחר לבסוף להתיישב בה לצמיתות. אולם זה עלול לסתור את אחת מהנחות היסוד של המכוונים למדיניות חינוכית תומכת זהות יהודית, והיא חינוך הזהות של צעירים יהודים במקום מגוריהם, דהיינו בחו"ל ולא במקום אחר. אפקט ההמשכיות בחיים היהודיים הקיבוציים בקהילות יהודיות בעולם עלול להיחלש משמעותית אם אלה שהתחזקו מאוד יחליטו לעזוב ולבנות את חייהם במקום אחר – דווקא במדינת הליבה. דילמה זו של ניגוד אינטרסים בין תיירות חינוכית לבין הגירה למדינת הליבה, מהווה נושא שהוגי דעות והעוסקים במדיניות חינוכית לא פטורים מלהתמודד אתה.

גבולות ההשתייכות היהודית ואופציות מדיניות ההכלה

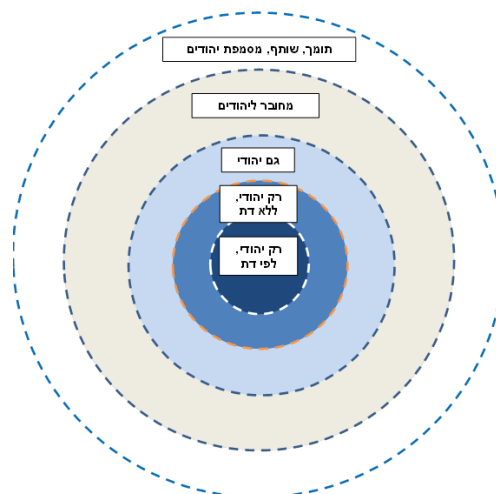
סוגיה נוספת בעלת משקל לא שולי בשיח הציבורי היהודי בימינו, הנה קביעת הקריטריונים לזכאות להשתתפות במפעלים חינוכיים יהודיים, לרבות בנוגע לתיירות חינוכית ותכנית "תגלית". העניין עולה בעקבות העלייה הניכרת בשכיחות הנישואים בין יהודים ולא-יהודים, בעיקר, אך לא רק במדינות שמחוץ לישראל. בניגוד לניתוח של תהליכים דמוגרפיים, סוציולוגיים ופסיכולוגיים, הזורמים במשך הזמן על-פי הנסיבות הדיסציפלינריות שלהם, קביעת השתתפות בתכנית לימודית משקפת את החלטותיהם של שומרי סף האמונים על פרשנות מוגדרת של אותם התהליכים, אשר לפעמים היא שונה בהתאם למקרים. כך למשל מוגדרת הזכאות להשתתף בתכנית "תגלית":

תגלית ישראל היא מתנה פתוחה לכל המבוגרים הצעירים היהודים, בגילאים 18-26, שלא השתתפו במסע לימודים מאז הם הפכו 18 ולא חיו בישראל בעבר את גיל 12. אלה מבריטניה, חייבים להיות בגילאי 20-26. זכאים יחידים הם מי שמזהים עצמם כיהודים, מוכרים כאלה על-ידי קהילה המקומית או על-ידי זרם מוכר של היהדות. למועמדים חייב

להיות לפחות הורה יהודי אחד לפי לידתו, או להיות לאחר השלמת המרה דרך זרם יהודי מוכר. הפונים לטיולים מברית-המועצות לשעבר זכאים אם יש להם לפחות סב יהודי אחד לפי לידה. את דיוק המידע הנוגע לייחוס של מועמד מברית-המועצות לשעבר מאמת גם קונסול מקומי לפני שהמועמד נחשב כמתאים (Birthright Israel, 2015).

איור 9 השואב ישירות מהממצאים של הסקר האחרון אודות יהודי ארצות הברית (Pew Research Center, 2013) מדגים טיפולוגיה של דפוסי הזדהות יהודית בזמננו, המוצגת כסדרה של מעגלים קונצנטריים (DellaPergola, 2014b, 2014c) והמדגימה את מבחר האופציות הנתונות לבחירה והזכאות העומדות לרשות מארגני התכנית החינוכית. במיון קבוצות האוכלוסייה הרלוונטיות לפי דפוסי ההזדהות היהודית, יש להדגיש שההבחנות הבאות אינן בהכרח כפופות לתפיסה הלכתית של הזהות היהודית, אלא משקפות תפיסה סוציולוגית-דמוגרפית המכבדת בראש וראשונה את התפיסה העצמית של המשיבים לסקר או למפקד. ניתן להבחין במעגל מרכזי הכולל את אלה המדווחים שהם יהודים, והיהדות היא הדת המועדפת על-ידם. אלה על-פי-רוב כוללים את המחוברים יותר והפעילים יותר בזירה היהודית, אם כי מדובר בקהל הטרוגני מבחינת מידת האדיקות, הידע והמעורבות החברתית במסגרת הקהל היהודי. מעגל שני כולל את אלה המדווחים שהם יהודים ללא זהות אחרת, אך אינם רואים בדת חיבור משמעותי ליהדות – מה שמכונה בשפה עממית יומיומית ולא מדויקת – החילונים. מעגל שלישי כולל קבוצה נוספת של אנשים המדווחים על עצמם כחסרי דת, יהודים באופן חלקי, במידה משמעותית כתוצאה של היותם בנים ובנות של זוגות מעורבים. המאפיין של קבוצה זו הוא אי-ויתור על המרכיב האחר, הלא-יהודי של זהותם. המעגל הרביעי כולל אנשים המדווחים על עצמם על היותם לא-יהודים, אך בו זמנית מציינים את מוצאם היהודי, בין מפני שנולדו יהודים והמירו את דתם, בין אם יש להם הורה יהודי אחד אך מילדות לא גדלו כיהודים, או מפאת קשר יהודי קדום יותר באילן היוחסין. ולבסוף, המעגל החמישי כולל אנשים שאין להם מוצא יהודי ישיר, לפחות לא בדורות האחרונים, אולם הם מרגישים קרבה אישית, לעתים דרך קשר משפחתי הדוק עם יהודים, או דרך אופן אחר של הבעת עניין או חיבה לנושא היהודי. חשוב לציין שבין המעגלים השונים קיימת נידות מתמדת של אנשים המשנים את תפיסתם או מתאימים אותה לנסיבות חדשות שנוצרו בחייהם. על כן לא מדובר על קונפיגורציה קשיחה, אולם תצפית שתיעשה בכל רגע נתון תספק תוצאה נתונה.

איור 9: דפוסי הזדהות יהודית במאה ה-21: חלופות להתייחסות מוסדית

מתוך (DellaPergola (2014c

בספרות המקצועית נהוג לעתים להתייחס לשני המעגלים המרכזיים ביותר כאל אוכלוסיית הליבה היהודית, ולכל המכלול כאל אוכלוסייה יהודית מורחבת. על-פי חוק השבות, אפשר להגיע למעגלי ייחוס נוספים, מורחבים עוד יותר (DellaPergola, 2015). בהקשר המחקרי של השוואות בינלאומיות, נראה כי ההגדרה הראשונית והרגישה ביותר חייבת להיות אוכלוסיית הליבה, ממנה תלויות ונובעות כל ההגדרות האחרות, היותר רחבות.

מהטיפולוגיה הזו נובעות גם אופציות התייחסות מגוונות של מוסדות ממלכתיים וקהילתיים שונים לקהלי יעד יהודיים אפשריים או מועדפים, לרבות על-ידי גופים המארגנים תכניות כגון "תגלית". בפועל, יש כיום הבוחרים להגדיר את קהל היעד באופן מצומצם יותר, ואחרים המעדיפים גישה רחבה יותר. להגדרת קהל היעד השלכות מובנות על הפן הכמותי של ממדי האוכלוסייה היהודית. לאחרונה נוצר מעין דיון מעגלי בין הגורסים להגדרות מצומצמות או רחבות יותר להשתייכות לקולקטיב היהודי. מצד אחד (DellaPergola, 2014b), יש הטוענים שתכונות ההזדהות היהודית של הפרט ושל הוריו כפי שדווחו באופן וולונטרי, הן המעניקות את השייכות לקולקטיב היהודי, ומכאן את הזכאות לתכנית החינוכית המסוימת. מצד שני (Tighe et al., 2011), יש הטוענים שקביעת הזכאות לתכנית על-ידי יוזמי התכנית עצמה, היא המעניקה את מעמד השייכות לקולקטיב היהודי, ללא קשר הכרחי לעמדתם המוצהרת של הנוגעים בדבר. עיקר המחלוקת לגבי המגמות הדמוגרפיות בקרב יהודי ארצות הברית והאומדנים של גודל האוכלוסייה היהודית שם – יציבה, גדלה, או מצטמצמת – נשענת על ויכוח מעין זה.

הערות לסיום

לסיום, בהערכה הכוללת של תהליכי ההזדהות היהודית, היווצרותה, השתמרותה, בנייתה מחדש, והתמורות החלות בה במשך הזמן – וכל אלה בהקשר הניתוחי של השפעות התיירות החינוכית והקשרים עם מדינת הליבה – יש להביא בחשבון שני גורמים חשובים נוספים. מצד אחד, ההשפעה הגוברת של הגלובליזציה על כלל החברה ועל החיים היהודיים בפרט, מצויה ברובה מחוץ לטווח ההתערבות של המערכות המוסדיות היהודיות בישראל ובעולם. מדובר על תהליכי-על המשפיעים עמוקות על ביטחון אישי, תנועות הגירה, רווחה וניידות כלכלית, תפיסות נורמטיביות, דתיות, עמדות פוליטיות, והיבטים רבים אחרים של חברה, תרבות וזהות. בעשרות השנים האחרונות, השפעות אלה היו גורפות וגרמו לשינויים עמוקים במערך הגאוגרפי וכן השפיעו על הקשרי הסביבה של הקהילות היהודיות בעולם, על החברה הישראלית, ועל קשרי הגומלין ביניהן. מצד שני, תהליכים פנימיים של חברות יהודים במדינות העולם והעברה בין-דורית של ערכים יהודים וזהות יהודית נפתחו יותר מאשר בעבר להתערבות נחרצת מצד מוסדות קהילתיים וארגונים יהודיים בכל מקום.

בעקבות גירויים סותרים אלה, אחד האתגרים העיקריים נוגע בשאלת היכולת לשמר לא רק על קהילות יהודיות של נוכחות, הנתמכות על-ידי כוחות שוק חיוביים אך אולי גם חולפים, אך גם התלויות בהם, אלא על קהילות יהודיות של יציבות, המסוגלות לטפח ולהעביר מדור קיים לדור נוסף זהות תרבותית רלוונטית וקיימות דמוגרפית. אפשר לצפות כיצד קהילות יהודיות שונות בזמננו מגיבות בדרכים שונות לגמרי לאתגרים אלה. חלקים ניכרים של הקהילות בעלות האוריינטציה היהודית החזקה יותר חיות היום במדינת ישראל, עם מיעוט בעל אוריינטציה חלשה יותר; בעוד, אמנם לצד גרעינים משמעותיים של בעלי אוריינטציה יהודית חזקה, רוב הקבוצות בעלות ההזדהות היהודית החלשה חיות בקהילות בתפוצות – שם אתגר הקיום וההמשכיות הוא

גדול יותר ולכן נזקק ביתר שאת לכלי התערבות חינוכיים.

בתחומים הרלוונטיים להזדהות יהודית קשה, או אף לא ראוי, להניח חלוקה ברורה בין מהויות תוכן ואופציות התערבות במדינת ישראל ובתפוצה היהודית. נטענו כאן טיעונים כלליים השימים בשני המצבים הקיומיים של היהודים בזמננו – מדינה עם רוב של יהודים, ותפוצה בה יהודים מהווים מיעוט קטן מתוך הכלל – אם כי במינון שונה ובסיכויי התערבות שונים. תחת זאת, הוצגו כאן טיעונים המחייבים תפיסת אחדות ולכידות בעמיות היהודית כגורם המספק משמעות וחיוניות בחיי הפרט והקולקטיב. נטען, ואף הובאו בנוגע לכך ראיות, לרב-ממדיות של ההזדהות היהודית ולהשפעות המתגלגלות במשך הזמן במהלך מחזור החיים של הפרט.

תיירות חינוכית המכוונת אל מדינת הליבה עשויה להיות גורם חשוב בחיזוק או אף ביצירת תחושת השייכות וההזדהות היהודית. תיירות חינוכית מהווה נקודת כניסה אחת מתוך רבות אפשריות במעגל הזה. אולם חשוב לזכור שחזק ההשפעה נובע מהצטברות של יותר חוויות רבות יותר ומהיחשפות למרכיבים רבים יותר מתוך מרחב ההזדהות הכולל. במילים אחרות, ספק אם יכול להיות אפקט פלא של פעולה אחת ושל רגע אחד קצר ללא תמיכה של פעולות אחרות רבות ורגעים נוספים רבים. מנקודת הראות של תכניות לתיירות חינוכית דוגמת "תגלית", חשוב אפוא לשלב אותן יחד עם תכניות אחרות, כאלה שהיו לפניהן, ובוודאי תכניות המשך שיחזקו כל אפקט שהושג באמצעות התכנית עצמה.

רשימת מקורות

- בן-רפאל, א' ובן-חיים, ל' (2006). *זהות יהודית בעידן רב-מודרני*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- הכהן וולף, ח' והורנצ'יק, ג' (2014). תפישות של עמיות יהודית במרחב הזהותי. בתוך: א' מעוז וא' הכהן (עורכים), *זהות יהודית* (עמ' 153-172). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- לב-ארי, ל', מיטלברג, ד' ובל-קליגלר, ר' (2007). החינוך כ"גשר על מים סוערים", בתוך: ד' זיסנווין (עורך), *חידושים והתחדשות בחינוך היהודי* (עמ' 115-133). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- רבהון, ע' ודלה-פרגולה, ס' (1998). היבטים סוציו-דמוגרפיים של נישואין מעורבים בקרב יהודי ארצות-הברית. בתוך: י' ברטל וי' גפני (עורכים), *ארוס, אירוסין ואיסורים: מיניות ומשפחה בהיסטוריה* (עמ' 369-398). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., & Sanford, R.N. (1969). *The authoritarian personality*. New York: Norton.
- Alba, R.D., & Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Berger, S.Z., Jacobson, D., & Waxman, C.I. (2007). *Flipping out? Myth or fact: The impact of the "Year in Israel"*. New York: Yashar Books.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology*, 46, 5-68.
- Birthright Israel (2015). <http://www.birtherightisrael.com/Pages/Help-Center-Answers.aspx?ItemID=11>
- Bock, G.E. (1984). The functions of Jewish schooling in America. In: M. Rosenak (Ed.), *Studies in Jewish Education*, 2, (pp. 233-234). Jerusalem: Magnes Press
- Bokser Liwerant, J., DellaPergola, S., Senkman, L., & Goldstein, Y. (2015). *El educador judío latinoamericano en un mundo transnacional*. Jerusalem, México & Buenos Aires: Universidad Hebrea de Jerusalem, Centro Liwerant para el estudio de América Latina, España, Portugal y sus comunidades judías.
- Bozorgmehr, M. (1992). *Internal ethnicity: Armenian, Bahai, Jewish and Muslim Iranians in Los Angeles*. Los Angeles: University of California.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge, MA, & London: Harvard University Press.
- Buber, M. (1984). *I and thou*. New York: Scribner.
- Césaire, A. (1997). *Return to my native land*. Eastburn, Northumberland: Bloodaxe Books.
- Cohen, E.H. (2009). Particularistic education, endogamy, and educational tourism to homeland: An exploratory multi-dimensional analysis of Jewish diaspora social indicators. *Contemporary Jewry*, 29(2), 169-189.
- Cohen, E.H. (2014). *Jewish youth around the world, 1990-2010*. Leiden & Boston: Brill.
- Cohen, R. (1997). *Global diasporas: An introduction*. London: University College London Press.
- Cohen, S.M. (2006). *A tale of two Jewries: "The inconvenient truth for American Jews"*. New York: Jewish Life Network/Steinhardt Foundation.
- Cohen, S.M., & Kelman, A. (2010). Thinking about distancing from Israel. *Contemporary Jewry*, 30(2), 287-296.
- Cohen, S.M., & Kopelowitz, E. (2014). *Assessing the teen Israel experience: A focus on in-*

- marriage, raising children Jewish and Jewish engagement comparing teen Israel trip alumni with Birthright Israel alumni and young adults from the Pew Survey*. Salem, MA: Lappin Foundation.
- DellaPergola, S. (1991). New data on demography and identification among jews in the U.S.: Trends, inconsistencies and disagreements. *Contemporary Jewry*, 12, 67-97.
- DellaPergola, S. (1999a). Arthur Ruppin revisited: The Jews of today, 1904-1994. In: S.M. Cohen & G. Horenczyk (Eds.), *National variations in modern Jewish identity: Implications for Jewish education* (pp. 53-84). Albany: SUNY Press.
- DellaPergola, S. (1999b). *World Jewry beyond 2000: The demographic prospects*. Oxford: Oxford Centre of Judaic and Hebrew Studies.
- DellaPergola, S. (2010). Distancing, yet one. *Contemporary Jewry*, 30(2-3), 183-190.
- DellaPergola, S. (2011). *Jewish demographic policies: Population trends and options in Israel and in the diaspora*. Jerusalem: Jewish People Policy Institute.
- DellaPergola, S. (2014a). Jewish peoplehood: Hard, soft and interactive markers. In: E. Ben Rafael, Y. Gorni, & J. Liwerant (Eds.), *Seventh Klal Yisrael International Symposium* (pp. 25-59). Leiden & Boston: Brill.
- DellaPergola, S. (2014b). My narratives: Discipline, profession, ideology and policy. *Contemporary Jewry*, D. Kaufmann (guest ed.), 34(2), 76-91.
- DellaPergola, S. (2014c). End of Jewish/non-Jewish dichotomy? Evidence from the 2013 Pew Survey. In: A. Dashefsky & I. Sheskin (Eds.), *American Jewish year book*, 114 (pp. 33-39). Dordrecht: Springer.
- DellaPergola, S. (2015). World Jewish population 2015. In: A. Dashefsky & I. Sheskin (Eds.), *American Jewish Year Book*, 115 (pp. 269-360). Dordrecht: Springer.
- DellaPergola, S., & Levy, S. (2009). Perceptions of main future trends affecting world Jewry: A Facet analysis. In: A. Cohen (Ed.), *Facet theory and scaling: In search of structure in behavioral and social sciences* (pp. 3-14). Tel Aviv: Facet Theory Association Press.
- DellaPergola, S., Levy, S., Rebhun, U., & Sagi, D. (2009). Patterns of Jewish identification in the United States, 2001. In: D. Elizur & E. Yaniv (Eds.), *Theory construction and multivariate analysis: Applications of facet approach* (pp. 305-318). Tel Aviv: FTA Publications.
- DellaPergola, S., Sabagh, G., Bozorgmehr, M., Der-Martirosian, C., & Lerner, S. (1996). Hierarchic levels of subethnicity: Near eastern jews in the U.S., France and Mexico. *Sociological Papers*, 5(2), 1-42.
- Dror, Y. (2005). The Jewish people: A comprehensive evaluation. In: S. DellaPergola & A. Gilboa (Eds.), *The Jewish people policy planning Institute Annual Assessment 2004-2005: The Jewish people between thriving and decline* (pp. 23-62). Jerusalem: The Jewish People Policy Planning Institute.
- Eisenstadt, S.N. (1954). *The absorption of immigrants: A comparative study based mainly on the jewish community in Palestine and the State of Israel*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Erikson, E. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Glock, C.J., & Stark, R. (1966). *Christian beliefs and anti-semitism*. New York: Harper.

- Goldscheider, C. (1973). Childlessness and religiosity: An explanatory analysis. In: U.O. Schmelz, P. Glikson & S. DellaPergola (Eds.), *Papers in Jewish demography 1969* (pp. 143-158). Jerusalem: The Hebrew University.
- Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Graham, D. (2014). The impact of communal intervention programs on Jewish identity: An analysis of Jewish students in Britain. *Contemporary Jewry*, 34(1), 31-57.
- Guttman, L. (1968). A general nonmetric technique for finding the smallest coordinate space for a configuration of points. *Psychometrika*, 33, 469-506.
- Herman, S. (1970). *American students in Israel*. Ithaca: Cornell University Press.
- Herman, S. (1977). *Jewish identity: A social psychological perspective*. Beverly Hills: Sage Publishers, reissued with new introduction 1988.
- Himmelfarb, H.S. (1989). A cross-cultural view of Jewish education. In: H.S. Himmelfarb & S. DellaPergola (Eds.), *Jewish education worldwide: Cross-cultural perspectives* (pp. 3-41). Lanham, New York & London: University Press of America.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change and democracy: The human development sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelner, S. (2010). *Tours that bind: Diaspora, pilgrimage, and Israeli Birthright tourism*. New York: New York University Press.
- Kotler-Berkowitz, L., Cohen, S.M., Ament, J., Klaff, V., Mott, F., & Peckerman-Neuman, D., with Blass, L., Bursztyn, D., & Marker, D. (2003). *The national Jewish population survey 2000-01: Strength, challenge, and diversity in the American Jewish population*. New York: United Jewish Communities.
- Lev Ari, L. & Mittelberg, D. (2008). Between authenticity and ethnicity: Heritage tourism and re-ethnification among diaspora Jewish youth. *Journal of Heritage Tourism*, 3(2), 79-103.
- Levy, S. (1990). Values and deeds. *Applied Psychology: An International Review*, 39(4), 379-400.
- Levy, S. (2015). Jewish identity values of Israeli youth and adults in contemporary Israel. In: E. Lederhendler & U. Rebhun (Eds.), *Research in Jewish demography and identity* (pp. 288-305). Boston: Academic Studies Press.
- Levy, S., Levinsohn, H., & Katz, E. (2002). *A portrait of Israeli Jewry: Beliefs, observances and values of Jews in Israel 2000*. Jerusalem: The Guttman Center of The Israel Institute for Democracy and Avi Chai.
- Lewin, K. (1952). *Field theory in social science*. London: Tavistock.
- Lewis, B. (1986). *Semites and anti-semites: An inquiry into conflict and prejudice*. New York: Norton.
- Pew Research Center (2013). *A portrait of Jewish Americans: Findings from a Pew research center survey of U.S. Jews*. Washington. DC: Pew Research Center.
- Phillips, B.A. (1991). Sociological analysis of Jewish identity. In: D.M. Gordis & Y. Ben-Horin (Eds.), *Jewish identity in America* (pp. 3-25). Los Angeles: Wilstein Institute.
- Rebhun, U., & DellaPergola, S. (2012). *Population projections of young diaspora Jews (aged 18-26), 2010-2025. Presented to Taglit*. Jerusalem: The Hebrew University.

- Rumbaut, R. (1994). The crucible within: Ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants. *International Migration Review*, 28(4), 748-794.
- Ruppin, A. (1913). *The Jews of To-day*. New York: Henry Holt.
- Sasson, T., Kadushin, C., & Saxe, L. (2010). Trends in american jewish attachment to Israel: An assessment of the "Distancing" hypothesis. *Contemporary Jewry*, 30(2), 297-319.
- Sasson, T., Mittelberg, D., Hecht, S., & Saxe, L. (2011). Guest-host encounters in diaspora-heritage tourism: The Taglit-Birthright Israel Mifgash (encounter). *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 5(3), 178-197.
- Saxe, L., & Chazan, B. (2008). *Ten days of Birthright Israel: A journey in young adult identity*. Waltham, MA: Brandeis University Press.
- Saxe, L., Fishman, S., Shain, M., Wright, G., & Hecht, S. (2013). *Young adults and Jewish engagement: The impact of Taglit-Birthright Israel*. Waltham, MA: Brandeis University Press.
- Saxe, L., Kadushin, C., Hecht, S., Rosen, M., Phillips, B., & Kelner, S. (2004). *Evaluating Birthright Israel: Long-term impact and recent findings*. Waltham, MA: Cohen Center for Modern Jewish Studies, Brandeis University.
- Saxe, L., Phillips, B., Sasson, T., Hecht, S., Shain, M., Wright, G., & Kadushin, C. (2011). Inter-marriage: The impact and lessons of Taglit-Birthright Israel. *Contemporary Jewry*, 31(2), 151-172.
- Schwartz, S.H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Senghor, L.S. (1988). *Ce que je crois*. Paris: Grasset.
- Tighe, E., Saxe, L., Kadushin, C., Magidin De Kramer, R., Nurshadenov, B., Aronson, J., & Cherny, L. (2011). *Estimating the Jewish population of the United States: 2000–2010*. Waltham: Brandeis University, Steinhardt Social Research Institute.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. London & New York: Routledge.
- Waters, M. (1990). *Ethnic options: Choosing identities in America*. Berkeley: University of California Press.
- Waxman, C.I. (2008). Jewish identity and identification of America's young Jews. In: R. Tal & B. Geltman (Eds.), *Tomorrow, background policy documents* (pp. 173-178). Jerusalem: The Jewish People Policy Planning Institute.